

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Diplomová práce

Bc. Kateryna Pugachova

**Výslovnost konsonantických skupin
v českých projevech španělských mluvčích**

Pronunciation of consonantal clusters
in the Czech speech of Spanish speakers

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Veroňková, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucí své diplomové práce PhDr. Jitce Veroňkové, Ph.D., za její odborné vedení, trpělivost, pomoc a podnětné rady při zpracování této práce. Děkuji také panu Antoniu Higaldu Navarrovi z Katedry hispanoamerických studií Fakulty filologie, překladu a komunikace Univerzity ve Valencii za konzultace a zapůjčenou literaturu. Děkuji všem mluvčím, kteří se zúčastnili nahrávání, bez nich by nemohla vzniknout praktická část práce. A v neposlední řadě děkuji Tetianě Pugachové a Jamesi Bussejmu za jejich podporu během celé doby mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 26. 04. 16

.....

Kateryna Pugachova

Abstrakt

Téma této diplomové práce patří do oblasti osvojování si L2. Zaměřuje se na češtinu jako druhý/cizí jazyk u mluvčích s mateřštinou španělštinou, konkrétně na jejich výslovnost vybraných souhláskových skupin ve srovnání s českou ortoepickou normou.

Teoretická část shrnuje problematiku osvojování si výslovnosti druhého/cizího jazyka a následně popisuje hláskové systémy, strukturu slabiky a specifické kombinatorické vlastnosti hlásek češtiny a španělštiny.

Praktická část práce popisuje výzkum, pro který byly pořízeny nahrávky od třinácti španělských mluvčích z různých zemí a s různou délkou pobytu v České republice. Pro účely výzkumu byl sestaven text ke čtení obsahující vybrané souhláskové skupiny v iniciální, mediální a finální pozici slova. U zkoumaných slov byla provedena percepční analýza a výsledky byly zpracovány podle stanovených kritérií.

Klíčová slova

výslovnost, souhláska, souhlásková skupina, čeština jako cizí jazyk, španělština, L2

Abstract

The topic of this thesis belongs to the area of L2 acquisition. It focuses on the Czech as a second/foreign language for native Spanish speakers, specifically on their pronunciation of selected consonantal clusters in comparison with the Czech orthoepic norm.

The theoretical part summarizes the problems learning the pronunciation of second/foreign language and describes phonetic systems, syllable structure and specific combinatorial properties of sounds in Czech and Spanish.

The practical part describes the research for which thirteen Spanish speakers from different countries and with different length of stay in the Czech Republic were recorded. For the purpose of the research a special text containing the selected consonantal clusters in initial, medial and final position of the word was compiled. Words were examined with a perceptive analysis and the results were processed according to established criteria.

Keywords

pronunciation, consonant, consonant cluster, Czech as a foreign language, Spanish, L2

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Osvojování si výslovnosti druhého/cizího jazyka.....	11
3. Srovnání fonologického systému španělštiny a češtiny – hlásková rovina ...	15
4. Kombinatorické vlastnosti fonémů v češtině.....	20
4.1 Struktura slabiky	23
4.1.1 Hranice mezi slabikami	28
5. Kombinatorické vlastnosti fonémů ve španělštině	30
5.1. Struktura slabiky	30
5.1.1. Hranice mezi slabikami.....	33
6. Kombinatorické vlastnosti fonémů v češtině a španělštině – srovnání	35
6.1. Struktura slabiky	35
6.1.1. Hranice mezi slabikami.....	36
7. Typy hláskových změn v češtině.....	37
8. Výzkum	40
8.1 Sestavení textu	40
8.2 Mluvčí	46
8.3 Nahrávací technika a metoda sběru dat.....	48
8.4. Analýza dat.....	50
9. Výsledky	56
9.1 Souhrnné údaje pro celou skupinu.....	56
9.2 Souhrnné údaje s ohledem na pohlaví	58
9.3 Výsledky dle sledovaných parametrů.....	61
9.3.1 Realizace v pozici I, M, F	62
9.3.2 Realizace podle souhláskových skupin v iniciální pozici	63
9.3.3 Nesprávné realizace podle typu odchylky	65
9.3.4 Nesprávné realizace podle souhláskových skupin v celém souboru	67
9.3.5 Nesprávné realizace podle mluvčích	69
9.3.6 Typy nejčastějších odchylek z hlediska segmentů	75

Závěr	78
Výhledy	81
Seznam příloh	86

Seznam zkratek¹:

C – konsonant

V – vokál

So – sonora

N – neznělý konsonant

Z – znělý konsonant

RAE – Real Academia Española

Mluvčí:

M1, M2... – mluvčí muž číslo 1, 2...

F1, F2... – mluvčí žena číslo 1, 2...

Pozice souhláskové skupiny ve slově:

I – iniciální

M – mediální

F – finální

Jazyky:

čj – čeština

šj – španělština

angl – angličtina

pt – portugalština

Struktura slabiky:

P – praetura

N – nukleus (vrchol slabiky)

C – kóda

I – neslabičné konsonantické segmenty

Realizace slov:

A – správná realizace

N – nesprávná realizace

x – vyloučené slovo

Pohlaví:

F – žena

M – muž

Typy nesprávných realizací slov:

Z – záměna

El – elize

P – proteze

Osvojování si cizího jazyka:

SLA – osvojování si druhého/cizího jazyka

L1 – mateřština

L2 – druhý/ cizí jazyk

¹ Tatáž zkratka může mít více významů (např. N – nukleus, N – nesprávná realizace); z kontextu je však vždy zřejmé, o který význam se jedná.

1. Úvod

Dnešní doba je poznamenána rozvojem cestování a zpřístupněním možnosti vzdělávat se na zahraničních univerzitách. To, co dřív vyžadovalo větší peněžní investici a pro studenty bylo prakticky nedosažitelné, je teď díky programům jako Erasmus+ a meziuniverzitní výměna studentům s vynikajícími výsledky umožněno. Tyto programy většinou zajišťují studentům z Evropské unie stáž na partnerské škole během jednoho nebo dvou semestrů, během nichž student dostává stipendium. Po skončení pobytu se musí vrátit na domovskou univerzitu, požádat o uznání zkoušet složených v zahraničí a pokračovat ve studiu.

Existují však i jiné programy podporované českou vládou nebo vládou příslušného státu, odkud pochází cizinec, které nabízejí stipendia na rok studia češtiny a pak po celou dobu studia na české univerzitě v českém jazyce. Lákají tím úspěšné cizince přestěhovat se do srdce Evropy, do země s bohatou historií a obdivuhodnou architekturou.

Česká republika, země v samém centru Evropy, je vábívým místem pro mnoho cizinců. Podle Českého statistického úřadu pobývalo v roce 2014 na území České republiky 449 tis. cizinců s různými typy pobytů (Český statistický úřad, 2016).

Česká vláda už delší dobu spolupracuje s různými státy Jižní Ameriky a nabízí jejich studentům stipendia pro studium na českých vysokých školách. Latinoamerická komunita v České republice je proto relativně rozsáhlá. Většinou jsou to odborníci, kteří původně přijeli za studiem, naučili se česky, vystudovali, případně ještě studují vysokou školu. Část z nich se v České republice asimilovala a zůstala tady žít, část se vrátila domů, nebo se přestěhovala do jiné země. Počet Španělů v České republice se také postupně zvyšuje, to je dáno především přetrvávající ekonomickou krizí ve Španělsku. Na rozdíl od mnoha Latinoameričanů se Španělové stěhují kvůli práci, v rámci níž používají jeden z mezinárodních jazyků, a proto se češtinu učí většinou pouze z vlastní iniciativy.

Je zřejmé, že každý cizinec se při příjezdu do nové země setká s určitými potížemi, potká ho jistý kulturní šok. Na rozdíl od Slovanů, kteří mají s Čechy společnou historii, podobnou kulturu a jazyk, španělská a latinoamerická kultura se od české razantně liší a španělština dokonce patří mezi románské jazyky. Proto i

asimilace těchto cizinců probíhá pomaleji a je hodně ovlivněna jejich schopností se příslušný cizí jazyk naučit a motivací, kvůli které se rozhodli přestěhovat.

Právě kvůli tomu, že ovládnutí místního jazyka na dobré úrovni je velmi důležitou složkou pro zapojení cizince do nové kultury, rozhodli jsme se zaměřit na zvukovou stránku dvou jazyků, při běžném studiu často opomíjenou.

Jádrem této práce bude výzkum, ve kterém se zaměříme na rozdíly ve výslovnosti vybraných konsonantických skupin nerodilými mluvčími češtiny, konkrétně španělsky mluvícími, a to v českém čteném projevu. Na základě poslechové analýzy a zpracování získaných dat se pokusíme zjistit, zda rozdíl v pohlaví má vliv na výslovnost, které skupiny konsonantů činí nerodilým mluvčím v češtině největší potíže a ke kterým typům změn nejčastěji docházelo.

2. Osvojování si výslovnosti druhého/cizího jazyka

Osvojování si druhého/cizího jazyka zahrnuje mnoho vzájemně souvisejících faktorů. V této kapitole se podíváme na problémy, které jsou s tímto procesem spojené. Pro zjednodušení budeme používat mezinárodní zkratky, používané také ve studiích Lyona (1996), Ellise (1999) a Šebesty (2014), odkud také čerpáme:

SLA – osvojování si druhého jazyka

L1 –první/mateřský jazyk

L2 –druhý/cizí jazyk

Osvojování si druhého jazyka (SLA) není jednotný a předvídatelný jev. Neexistuje jediný způsob, jakým studenti získávají znalosti druhého jazyka (L2). SLA je produktem mnoha faktorů týkajících se studenta na jedné straně a situace, při jaké učení probíhá, na straně druhé. Je proto velmi důležité, abychom si uvědomili složitost a různorodost této interakce. Různí lidé v různých situacích se učí L2 různými způsoby.

Upřesníme použití termínů druhý jazyk a cizí jazyk v různých zdrojích. Tyto pojmy se někdy stavějí do opozice, ale zároveň nejsou v literatuře striktně rozlišovány. Pod pojmem druhý jazyk se často rozumí jazyk, který se učíme poté, co jsme osvojili svůj rodný jazyk. Má v určité oblasti velký význam a může být dokonce jazykem úředním a vyučovacím. Cílem osvojování si cizího jazyka podle Šebesty (2014) však je umožnit jednotlivci komunikaci s cizinci nebo porozumět cizojazyčným textům. Pro účely této práce, stejně jako v řadě dalších studií, budeme používat pojem druhý jazyk jako obecný termín zahrnující oba výše zmíněné významy.

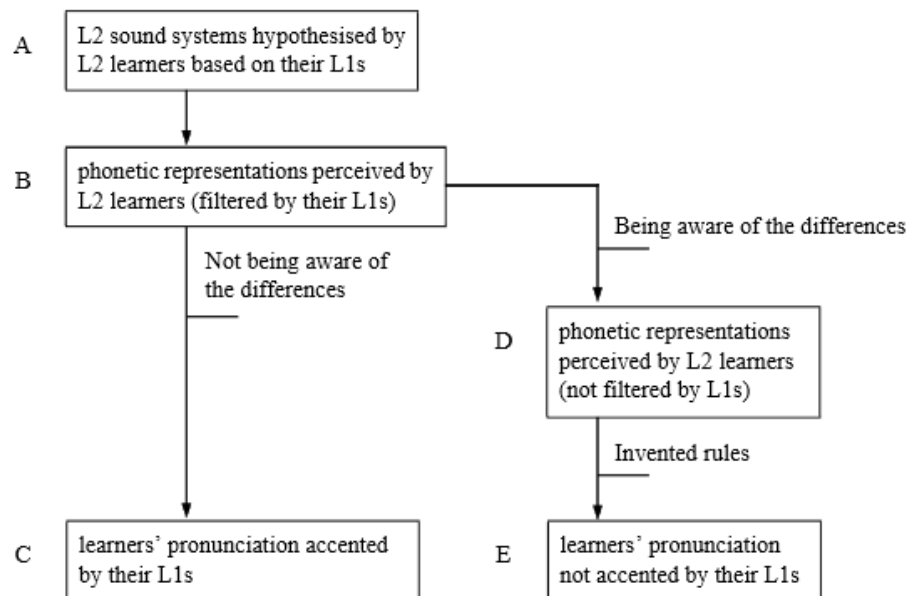
Rádi bychom také zmínili rozdíl v používání termínů osvojování si druhého jazyka a učení se druhému jazyku různými autory. Stejně jako v předchozím případě nejsou tyto termíny v literatuře důsledně rozlišovány, ale občas se uvádějí do opozice s tím, že se jedná o různé procesy. Pojem „osvojování“ odkazuje na nabytí znalostí druhého jazyka v důsledku vystavení se jazykovému prostředí,

zatímco pojem „učení se“ odkazuje na vědomé studium druhého jazyka. Nadále budeme používat „osvojování si druhého jazyka“ jako jednotný termín pro označení podvědomého i vědomého procesu, při kterém se jiný jazyk než mateřština učí přirozeným způsobem, nebo v školním prostředí.

Začátkem šedesátých let dvacátého století se prosadil předpoklad, že většina potíží, se kterými se setkává student při studiu L2, je způsobena jeho mateřštinou. Předpokládalo se, že tam, kde jsou rozdíly mezi L1 a L2, studentovy znalosti L1 budou zasahovat do L2, zatímco pokud jsou L1 a L2 podobné, znalost L1 bude aktivně pomáhat při studiu L2. Tomuto procesu se říká „jazykový přenos“. V případě podobnosti mezi L1 a L2 je to pozitivní jazykový přenos, a v případě rozdílů mezi L1 a L2 – negativní. Za účelem identifikace obtížných oblastí, byl vyvinut postup nazvaný „kontrastivní analýza“. Věřilo se, že mezijazykovým srovnáním je možné předpovědět, s jakými problémy se student setká. Za tímto účelem byly získány popisy dvou jazyků a bylo provedeno mezijazykové srovnání. Bádání vyústilo v seznam vlastností L2, které se liší od L1. Předpokládalo se, že právě ony budou představovat problémové oblasti. Při výuce se těmto oblastem věnovala zvláštní pozornost (Ellis, 1985, str. 7).

Bez ohledu na to, že později byl tento přístup kritizován a obecně odmítnut, stále se používá pro srovnání dílčích oblastí, např. studium kontrastivní gramatiky, nebo studium kontrastivní fonetiky, ke které patří i naše práce.

Postoje učitelů k výuce výslovnosti se s dobou proměňovaly, ale většinově se učitelé shodovali na tom, že nejdůležitější je dosažení srozumitelnosti projevu studenta (Brown, 1994, str. 283). Nepřesná výslovnost fonémů může vést k nedorozuměním s rodilými mluvčími, a pro žáka, který navíc dobře ovládá gramatiku a slovní zásobu, může být velice frustrující (Kelly, 2000, str. 11). Různí autoři se shodují na tom, že aby byla chyba ve výslovnosti odstraněna, musí si jí student být nejprve vědom. Isono ve své studii (Isono, n.d.) uvádí přehledné schéma týkající se vlivu mateřštiny na výskyt chyb ve výslovnosti L2 a (ne)uvědomování si rozdílu mezi L1 a L2 :

Obr. 2.1 – Vliv L1 na výslovnost L2. (Isono, n.d.)

L1- mateřský jazyk, L2- druhý/cizí jazyk

Faktory, které mohou mít vliv na průběh osvojování si nejen výslovnosti druhého jazyka, jsou potenciálně nekonečné. Výzkumy v této oblasti však vymezují primárně tyto faktory, které přispívají k individuálním rozdílům mezi studenty:

- Věk – tady vzniká otázka, zda se dospělí učí L2 stejným způsobem jako děti. Mnozí autoři se věnují hypotéze o kritickém období, kterou Šebesta definuje jako období, v jejímž průběhu si dítě osvojuje jazyk snadno, rychle, bezchybně, bez nutnosti vyučování, a po jehož skončení je osvojování jazyka již obtížné (Šebesta, 2014, str. 48).
- Nadání – míra schopnosti studenta se učit, jeho individualita a přístup ke studiu.
- Kognitivní styl – způsob, jakým student vnímá, analyzuje, utřídí a vybavuje si informaci (Ellis, 1985, str. 114).
- Motivace – pokud se student zajímá o společenské a kulturní zvyklosti rodilých mluvčích jazyka, který se učí, a možná má dokonce praktickou potřebu, např. studium v cílovém jazyce nebo práci, bude mít za cíl osvojit si výslovnost co nejvíce odpovídající úrovni rodilého mluvčího. Naopak u studentů

s malým zájmem o život rodilých mluvčích L2, nebo s malou praktickou motivací používat L2, lze očekávat, že se budou učit pomalu a snadněji se učení vzdají.

- Doba pobytu v cílové zemi – čím delší dobu je student obklopen cílovým jazykem, tím větší má možnost se ve výslovnosti zlepšit.
- Formální výuka výslovnosti – v hláskových systémech jazyků mohou existovat hlásky, které se nepatrně ve výslovnosti liší. Tento rozdíl může být pro studenta neslyšitelný, ale pro rodilého mluvčího velice zřetelný. Stejně tak odchylky od normy na rovině souvislé řeči mohou být velice patrné. Formální výuka by měla studenta právě na tyto rozdíly upozornit a a dovést ho k přesnější percepci i produkci.
- Užívání jazyka – v jakých kontextech a situacích student jazyk používá. Zda má jiné prostředky k dorozumívání s rodilými mluvčími (např. oba umějí další společný cizí jazyk), nebo je to jeho primární zdroj dorozumívání a nemá jinou možnost komunikace.
- Pohlaví – existují studie, které na jedné straně dokazují, na druhé straně vyvracejí vliv pohlaví na míru cizineckého přízvuku, proto tento faktor zůstává předmětem pro další zkoumání.

V naší práci jsme z výše uvedených faktorů u respondentů zjišťovali věk, pohlaví, dobu pobytu v České republice, délku a formu studia jazyka, užívání jazyka a motivaci (viz kapitola 8.2).

3. Srovnání fonologického systému španělštiny a češtiny – hlásková rovina

Je známo, že výslovnost souhlásek a souhláskových skupin může činit nerodilým mluvčím potíže (Ali Fatemi, 2012) (Ramsaran, 2015) (Salem, 2014) (Yuliati, 2014) že toto platí i pro češtinu (Romaševská, 2011) (Judasová, 2005). Dojem cizího akcentu způsobuje jak hlásková rovina, tak i intonace a další jevy souvislé řeči, a jak bylo uvedeno v kapitole 2, mateřština také může do značné míry ovlivňovat výslovnost u L2.

Předmětem naší práce je výslovnost souhláskových skupin v češtině u španělských mluvčích, a proto si nejdříve srovnáme konsonantický systém češtiny a španělštiny.

Srovnání je relativně obtížné, protože primárně srovnávacích zdrojů je málo. Nemáme k dispozici popis češtiny pro Španěly a popis španělštiny P. Čermáka (2009) je zpracován s ohledem na českého mluvčího, přesto úplně kontrastivní není; orientaci navíc ztěžuje použití symbolů RFE (Revista de Filología Española, 2014). Podle zdrojů také zachováváme systém transkripčních symbolů, které jsou v daných zdrojích většinou užívány – pro popis češtiny je to česká fonetická transkripce a pro popis španělštiny mezinárodní transkripce IPA (International Phonetic Association, 2015).

V češtině najdeme bohatý konsonantický inventář, který se skládá z 31 hlásek. Z hlediska fonologického se jedná o 24 fonémů a 7 souhláskových dvojic tvořících varianty jednoho fonému.

Podle Palkové (1994, str. 208) jsou při tvoření souhlásek pro češtinu nejdůležitější čtyři artikulační charakteristiky, a to místo artikulace, způsob artikulace, postavení měkkého patra a znělost. Podle místa artikulace rozlišujeme bilabiály (obouretné), labiodentály (retozubné), alveolární (dásňové přední), postalveolární (dásňové zadní), palatální (tvrhopatrové), velární (měkkopatrové) a glotální (hrtanové). Podle způsobu artikulace rozlišujeme nazály (závěrové nosní), plosivy (závěrové ústní), semiokluzivy (polozávěrové), frikativy (úžinové středové), vibranty (úžinové kmitavé), laterály (úžinové bokové) a aproximanty (úžinové aproximanty). Podle znělosti se souhlásky dělí na znělé a neznělé.

Z pozice měkkého patra plyne přítomnost, nebo nepřítomnost nosní resonance při tvoření hlásky. Srovnáme tab.3.1.

Přehled českých souhlásek:

	bilabiální	labio-dentální	alveolární	post-alveolární	palatální	velární	laryngální	
exploziv	p b		t d		ʎ ɟ	k g	ʔ	obstruenty
frikativy		f v	s z	ʃ ʒ		x ɣ	h	
afrikáty			c ʒ	č ʒ̣				
frikativní vibranty				ʃ̣ ʒ̣				
	bilabiální	labio-dentální	alveolární	post-alveolární	palatální	velární	laryngální	
nazály	m	ɱ	n		ɲ	ŋ		sonory
centrální aproximanty					j			
laterální aproximanty			l					
vibranty (aproximativní)			r					

Tab. 3.1– Inventář českých souhlásek. Část 1 – obstruenty, část 2 – sonory.

(Volín, 2013, str. 45–46)

Na rozdíl od češtiny má španělština velké množství pozičních variant fonémů, počítá s 19 konsonantickými fonémy (Hidalgo & Quillis, 2012, str. 325), jež mají celkem 36 realizací. Tuto širokou variantnost nejčastěji způsobuje regresivní asimilace místa nebo způsobu artikulace, ale do značné míry i asimilace znělosti. Hláskové okolí a poziční varianta souhlásek ve slově ovlivňují také například artikulační napětí konsonantů a charakter okluze u okluziv. Nejvýznamnějším faktorem, který ovlivňuje artikulační napětí, je postavení souhlásky vzhledem k slovnímu přízvuku a pozice v mluvním (přízvukovém) taktu: Souhláska nacházející se na počátku taktu bude napjatější než ta, která se vyskytuje na jeho konci. Okluzivy „na konci slabiky před další okluzivou se obvykle vyslovují implozivně, nedochází u nich tedy k explozi a artikulační orgány přecházejí bez exploze k další okluzivě“ (Čermák, 2009, str. 76).

Existují souhlásky a souhláskové varianty, ke kterým v češtině nedokážeme najít ekvivalent, např. [θ] a [ʎ]², viz tab. 3.4. Souhláska [θ] se tvoří vsouváním hrotu jazyka mezi horní a dolní řezáky. Hála ve svých studiích uvádí, že „z akustického

² Čermák stejný foném značí [ʎ]

hlediska se tato hláska podobá nejvíce /f/, je však poněkud sykvější, a z artikulačního hlediska se podobá anglickému [θ], není s ním však totožná“ (Hála, 1960, str. 61). Výslovnost této hlásky se u kontinentální a jihoamerické španělštiny liší. V Latinské Americe může být výslovnost interdentalního [θ] považována „za afektovanou a dokonce směšnou“ (Čermák, 2009, str. 82), místo ní se vyslovuje obyčejné [s]; tomuto rozšířenému jevu se říká seseo. Přestože mají tyto dvě formy v různých zemích různou prestiž, jsou obě kodifikovány a považovány RAE (Real Academia Española, 2016) za spisovné. Grafické spojení *ll* má dokonce tři varianty výslovnosti, přičemž všechny jsou také spisovné. Výslovnost podle latinoamerické normy vzdáleně připomíná slovenské měkké *l*. V mnoha španělsky mluvících oblastech, včetně samotného Španělska, však došlo k zániku původního fonologicky relevantního protikladu [ʎ]/ [j]³ a každé *ll* se vyslovuje jako [j]. Existuje ještě třetí varianta [ʝ]⁴, používaná výhradně na teritoriu Río de la Plata na jihovýchodu Jižní Ameriky. K teritoriálnímu rozlišení sykvavek je možné konzultovat další odborné studie.⁵

Na první pohled neproblematické jsou souhlásky, které mají v češtině zdánlivý ekvivalent: např. španělské *t* a *d* je dentální, nikoliv alveolární jako v češtině. Z toho vyplývá, že pro ortoepickou výslovnost španělštiny se mluvčí musí naučit tvořit tyto dva konsonanty na jiném místě. Španělské [r] se liší od českého vlastně tím, že ačkoli se pro ni ve španělštině používá termín vibranta, a to vibranta simple (Hidalgo & Quillis, 2012, str. 329), skutečnou vibrantou není – jazyk kmitne pouze jednou. Podle IPA se jedná o kategorii označenou „tap“ nebo „flap“ (International Phonetic Association, 2015).⁶ Skutečnou vibrantou je foném /r/, pro

³ Ve starších španělských zdrojích se používá symbol /y/. Rozdíl je důsledkem existence dvou transkripčních systémů užívaných ve španělštině, a to RFE (starší) a AFI, viz Hidalgo & Quillis, 2012, str. 326

⁴ V české transkripci [ž]

⁵ Např. Centro Virtual Cervantes, (1951). *Historia del ceceo y seseo españoles* [online]. Načteno z http://cvc.cervantes.es/lengua/thesaurus/pdf/07/TH_07_123_123_0.pdf. [vid. 14.05.2016]

Centro Virtual Cervantes, (1992). *Consideraciones sobre el yeísmo en la enseñanza del español*. [online]. Načteno z http://cvc.cervantes.es/literatura/cauce/pdf/cauce14-15/cauce14-15_05.pdf. [vid. 14.05.2016]

⁶ V české literatuře se pro anglické *flaps* a *taps* objevuje označení *švihy* (Duběda, 2005, str. 69), který poprvé použil Jan Volín.

něhož Tomás Navarro uvádí, že počet kmitů závisí na postavení v rámci slabiky. Na začátku příslušné slabiky mívá foném /r/ 3 kmity, po *n*, *l*, *s* má 2 kmity a mezi souhláskami pak 4 kmity (Navarro, 1966, str. 122).

Přehled španělských souhláskových fonémů:

	Bilabial	Labiodental	Interdental	Dental	Alveolar	Prepalatal	Palatal	Velar	Glotal
Oclusivas	p b			t d				k g	
Fricativas		f	(θ)		s		(ʝ)	x	
Africadas						ʎ			
Nasales							ɲ		
Laterales							(ʎ)		
Vibr. simple					r				
Vibr. múltiple					ɾ				

Consonantes sordas a la izquierda, sonoras a la derecha

Tab. 3.2 – Inventář španělských konsonantických fonémů. Levý sloupec - neznělé, pravý sloupec- znělé. (Hualde, 2014, str. 39)

Používání konsonantů uvedených v závorkách v tab. 3.2. se teritoriálně liší. Hlávka [θ] se používá pouze v kontinentální španělštině, [ʎ] pouze v některých variantách kontinentální španělštiny a v Jižní Americe, [ʝ] pouze v Argentině, [j] má diskutabilní status (Hualde, 2014).

Přehled španělských souhláskových fonémů a jejich alofonů:

	Bilabial	Labiodental	Interdental	Dental	Alveolar	Prepalatal	Palatal	Velar	Glotal
Oclusivas	p b			t d			ɟ	k g	
Fricativas		f v	θ		s z	ʃ ʒ	j	x	h fi
Aprox.		β		ð				y	
Africadas						ʎ	ɟʝ		
Nasales		m	ɱ		ɲ	n	nʲ	ŋ	ŋ
Laterales				ɬ	l	l	ʎ	ʎ	
Vibr. simple					r				
Vibr. múltiple					ɾ				

Consonantes sordas a la izquierda, sonoras a la derecha

Tab. 3.3 – Inventář španělských konsonantů. Levý sloupec – neznělé, pravý sloupec – znělé. (Hualde, 2014, str. 39)

Na bázi tab. 3.3 jsme vypracovali další, do které jsme pro srovnání doplnili české souhlásky, jejichž španělské ekvivalenty se ve výslovnosti liší od češtiny, nebo se tyto hlásky ve španělštině vůbec nevyskytují. Zakroužkované fonémy se v obou jazycích shodují.

	Bilabial	Labiodental	Interdental	Dental	Alveolar	Prepalatal	Palatal	Velar	Glotal
Oclusivas	p b			t d	t̄ d̄		c	ɣ k g	ʔ
Fricativas		f v	θ	ð	s z	ʃ ʒ	ç	x ɣ	h
Aprox.		β					j	ɣ	
Africadas					ts dz	tʃ dʒ			
Nasales	m	ɱ		ɲ	n̄	n̄ʲ	ɲ	ŋ	
Laterales				l	l̄	l̄ʲ	ʎ		
Vibr. simple					r				
Vibr. múltiple					̄r̄	̄r̄ʲ	̄r̄ʲ		

Consonantes sordas a la izquierda, sonoras a la derecha

Tab. 3.4 – Srovnání českého (červené a zakroužkované) a španělského (černé) konsonantického systému. Levý sloupec – neznělé, pravý sloupec – znělé.

4. Kombinatorické vlastnosti fonémů v češtině

V kapitole 4, pokud není uvedeno jinak, budeme vycházet primárně ze studií Ludvíkové (1968), Těšitelové (1985) a Palkové (1994).

Kombinační schopnost každého fonému vychází z jeho distribuce a posuzuje se s ohledem na jeho minimální okolí, ve kterém se vyskytuje. Okolím se rozumí předcházející (přední kombinační pole) a následující (zadní kombinační pole) množina fonémů, nebo pauza. Kombinatorika obou polí se může u některých fonémů podstatně lišit.

Ve skupině souhláskových fonémů lze vyčlenit sonory /l/, /m/, /n/ a /r/, které mohou tvořit vrchol slabiky. Foném /l/ má ze všech fonémů nejširší kombinační spektrum, kombinuje se s celkem 33 fonémy v předním a zadním poli (viz tab. 4.1). Se sonorami se však zřídka pojí palatální fonémy. Kombinace sonor a ostatních konsonantů vytváří celkově 131 dvoučlenných skupin, které jsou relativně rovnoměrně rozloženy mezi přední a zadní pole. Kombinace konsonantu se sonorou (CSo) tvoří 63 digramů a obrácené pořadí – sonora a konsonant (SoC) – 68 diagramů. Pokud přihlídneme k frekvenci jednotlivých digramů, zjistíme, že převažuje struktura konsonant a sonora CSo, která se vyskytuje přibližně v 70 % případů a kombinace SoC pouze v 30 % (Těšitelová 1985, str. 17). Tato frekvence může být zdůvodněna zvukovou blízkostí sonory a vokálu a schopností sonory tvořit slabičný vrchol. Fonémy /l/ a /r/ jsou velmi frekventované v kombinacích s předcházejícími konsonanty, ale u fonémů /m/ a /n/ je tato kombinatorická schopnost omezená. „Slabikotvorná a neslabičná varianta těchto hlásek [[l], [r] a [m] – pozn. aut.] se nacházejí ve vztahu komplementární distribuce. [...] Varianty se však zvukově v ničem neliší slabikotvornost vzniká jako důsledek hláskové následnosti“ (Palková, 1994, str. 242).

Ze zbývajících konsonantů mají v češtině vysokou frekvenci výskytu neznělé konsonanty (/p/, /t/, /k/, /ch/, /f/, /c/, /č/, /s/, /š/, /tʰ/). “Vzhledem k asimilačnímu jevu se nevytvářejí kombinace se znělými. Zato se neznělé fonémy kombinují kromě vokálů se všemi sonanty (zvláště v zadním poli) se značnou četností” (Ludvíková, 1968). Nejfrekventovanější neznělý souhláskový foném /t/

vytváří celkem 55 různých kombinací v předním a zadním poli (viz tab. 4.1), z nichž nejčastější je skupina /st/. Druhým nejfrekventovanějším neznělým konsonantem je /s/, vyskytující se v 54 kombinacích. Z níže uvedené tabulky je vidět, že fonémy /p/ a /x/ se vyznačují větším zadním kombinačním polem než předním a velice frekventovanými kombinacemi jsou spojení těchto fonémů a následující sonory, například /pr/, /př/⁷, /pl/, /xl/, /xr/, /xn/. S fonémem /k/ se vyskytují dvě nejčastější kombinace, a to /sk/ a /kt/.

Znělé šumové konsonanty vytvářejí méně kombinací než konsonanty neznělé. Nejširší kombinační pole patří fonému /v/, který se počtem svých kombinací přibližuje sonorám, zvláště v předním poli, kde může stát po všech sonorách a převážně většině znělých i neznělých konsonantů. Zadní pole fonému /v/ je relativně užší. Znělé fonémy /b/, /d/ a /h/ se kombinují téměř výhradně se sonorami a vokály. „Foném /g/ nepatří k domácímu inventáři fonémů, kromě případů asimilace. Tvoří 28 kombinací s velmi nízkými četnostmi, výjimku tvoří pouze asimilovaná skupina /gd/, vyskytující se ve frekventovaných příslovcích (např. *kde, kdy*), zájmenech (např. *kdo, někdo*) atd.“ (Těšitelová & kol., 1985, str. 18).

Zajímavou skupinu z hlediska kombinatoriky tvoří české palatální fonémy /dʲ/, /tʲ/, /ň/. Přitahují pozornost svou patrnou nevyvážeností dvou polí. Přední kombinační pole je zastoupeno relativně rozsáhlou škálou fonémů, zatímco zadní pole je kombinatoricky silně omezené: před /dʲ/ se může vyskytovat 17 fonémů, za ním pouze 7, to jenom vokalických; před /ň/ se vyskytuje 32 fonémů, za ním 12 vokálů a ze souhláskových fonémů /c/, /k/, /s/, /š/. K palatálám řadí Ludvíková kromě fonémů /j/ i foném /ř/ (Ludvíková, 1968). V předním poli fonému /ř/ jsou nejfrekventovanější kombinace s konsonanty (např. /př/), v tom se projevuje jeho spojitost se sonorami; relativně méně početné jsou naopak jeho kombinace s vokály. Počet možných kombinací fonému /j/ převládá v jeho zadním poli, které je téměř dvakrát větší než jeho kombinační pole přední (poměr 18 : 35). Před /j/ se nacházejí zejména krátké vokály a labiální konsonanty /v/, /b/ a /p/. Foném /j/ nikdy nenásleduje po sonoře, výjimkou jsou slova cizího původu, např. vlastní jméno *Ljuba* (Těšitelová & kol., 1985, str. 19). Naopak za /j/ se mohou nacházet všechny konsonanty kromě /g/ a /ř/, také ostatní sonory a vokály.

⁷ Ludvíková zařazuje [ř] mezi sonory

V následující tabulce uvádíme jako souhrn přední a zadní valenční pole všech souhláskových fonémů v češtině.

šumové explozivny a afrikáty			
21 p 27	27 t 28	24 ě 11	28 k 24
22 b 22	20 d 25	17 ě 7	11 g 17
	25 c 18	23 ě 17	
šumové frikativy			
16 f 19	25 s 29	22 š 21	18 x 26
28 v 25	21 z 25	21 ž 18	18 h 18
	22 ř 20		
sonory			
	29 r 34		
	33 l 33	18 j 35	
28 m 29	32 n 31	32 ň 12	

Tab. 4.1 – Přední a zadní valenční pole souhláskových fonémů v češtině. Palková, 1994, str. 245 (zpracování Z. Palkové vychází ze studie Ludvíkové a Krause (1966))

Obecně lze říct, že frekvence výskytů fonémů ovlivňuje jejich kombinační schopnosti.

Následující tabulka 4.2 ukazuje relativní výskyt jednotlivých souhláskových fonémů podle údajů následujících autorů: V. Mázlové (1946), která zpracovala materiál v rozsahu 360.000 segmentů, H. Kučery (1961) s rozsahem materiálu 15.000 segmentů, a Ludvíkové a Krause (1966) s rozsahem 186.641 segmentů.

Čísla v tabulce označují procento výskytu na bázi celkového inventáře fonémů v češtině.

Autor foném	Mazlová	Kučera	Ludvíková-Kraus
p	2,9	2,98	3,11
b	1,7	1,35	1,83
m	3,6	3,66	3,71
t	4,4	4,31	4,76
d	2,8	2,97	2,74
n	4,4	4,17	4,56
ť	1,2	1,11	0,87
ď	0,5	0,59	0,48
ň	1,9	2,18	1,99
k	3,7	3,66	4,02
g	0,3	0,46	0,40
c	1,3	1,3	1,35
č	0,9	1,22	0,96
f	0,7	0,61	0,73
v	3,9	3,7	3,89
s	5,2	4,56	4,71
z	1,9	1,74	1,94
š	1,6	1,44	1,24
ž	0,9	0,91	0,85
x	1,4	1,15	1,20
h	1,6	1,48	1,27
ř	0,6+0,5	1,16	1,19
r	3,2	3,12	3,66
l	5,1	5,58	4,35
j	3,1	2,98	2,89
celkem	59,3	58,48	58,7

Tab. 4.2 – Relativní výskyt souhláskových fonémů v češtině (v procentech).
(Palková, 1994, str. 242)

4.1 Struktura slabiky

Kombinatorické jevy popsané v předchozí části této práce se nejvýrazněji uplatňují ve slabice. V češtině funguje slabika zejména jako jednotka zvuková, ke znakovým jednotkám se váže pouze zprostředkovaně. Morfém se na jedné straně může skládat z více slabik, na druhé straně ho může tvořit neslabičný foném (Palková, 1994, str. 269).

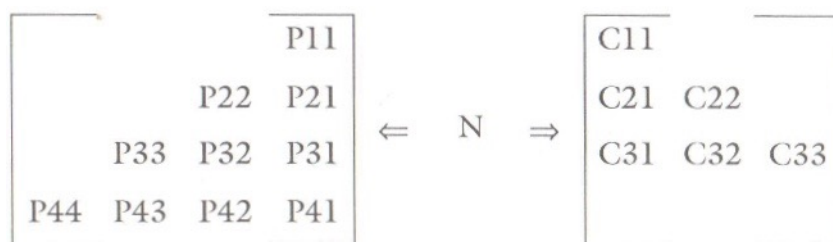
Podle Palkové „si slabika v řeči dosti stabilně uchovává svůj lineární rozměr [...] [a z]tráta slabiky je pocíťována jako zřetelná deformace“ (ibid.).

Nejdůležitější složkou slabiky je sonorní vrchol. „Hranice mezi slabikami je zřetelná, je-li v řetězu hlásek jasný kontrast sonority [...]“ (ibid.). Uvnitř větších souhláskových skupin bývá určování místa slabičné hranice nejednoznačné.

Palková (1994, str. 270) uvádí, že umístění mezislabičné hranice je ovlivněno zejména následujícími třemi faktory: „zvukovým kontrastem sonority v řetězu hlásek“, „analogií se strukturou frekventovaných slabik“, u nichž je samostatnost považována za jednoznačnou, a „přítomností morfologického švu“.

Univerzálně platí, že slabika se skládá z nukleu, praetury a kódy. Nukleus (N) je vždy přítomen, ale praetura (P) a kóda (C) nemusí být v konkrétních slabikách obsazené. Slabičný vrchol, tedy nukleus, tvoří v češtině všechny samohlásky a jejich výskyt je zřetelným signálem slabiky. Jak už bylo zmíněno na začátku kapitoly 4, ve funkci nuklea mohou vystupovat i některé sonory. Jako rozhodující se jeví uspořádání fonémů do konkrétních řetězů. Sonory [r] a [l] se objevují (Palková, 1994, str. 270) na místě slabičného vrcholu v pozici mezi nejméně dvěma souhláskami, na konci slova se jedná o případy, kde jim předchází aspoň jedna souhláska. Slova typu *prsty*, *vedl*, *bratr* jsou považována za dvouslabičná.

Co se týče maximálního počtu souhlásek pro obě strany od nukleu, v češtině (Palková, 1994, str. 271) se jako nejdelší možná praetura vyskytuje skupina čtyř konsonantů (např. „vzplane“) a skupina tří konsonantů jako nejdelší možná kóda (např. „zábst“). Praeturu je možné rozšířit ještě o neslabičnou předložku, ovšem v těchto případech dochází často k vokalizaci, například „ke vzplanutí“ místo „k vzplanutí“.

Tab. 4.1.1 – Schéma slabičné stavby. (Palková, 1994, str. 275).

P – praetura, *N* – nukleus, *C* – kóda

Schopnost souhlásek tvořit různé části praetury a kódy ve slabice zjišťoval ve svých studiích H. Kučera. V následující tabulce 4.1.2 jsou přehledně sepsány všechny souhlásky, které se mohou v každé slabičné pozici objevit. Označení pozic odpovídá schématu slabičné stavby. První číslo indexu odpovídá počtu konsonantů v praeture nebo kódě a druhé číslo znamená postavení ve skupině, která se počítá

vždy od nukleu. Například ve slabice [strast] (Palková, 1994, str. 275) první [s] stojí v pozici P33, druhé [s] v pozici C21. Ve třetí části tabulky jsou u kódů začínajících na „I“ uvedeny „neslabičné konsonantické segmenty“, které Kučera analyzoval samostatně. Značka „–“ znamená „kromě“. Je však důležité upozornit, že Kučera uvádí frekvenci fonémů pro jednotlivé slabičné pozice, ale nezabývá se kombinacemi souhlásek v rámci praetury nebo kódy, a to ani z hlediska typů kombinací, ani frekvence.

V pozici:	vyskytují se fonémy:
P11	všechny
P21	všechny – {g, f}
P22	všechny – {n, ň, ě, d'}
P31	b, m, t, d, n, ě, d', ň, k, v, ř, r, l, j
P32	p, m, t, d, k, v, s, z, ž, ř
P33	m, t, d, k, č, f, v, s, z, š, x, h, j
P41	ř, j
P42	t, v
P43	k, s
P44	t, f, s
C11	všechny
C21	všechny – {b, d, ě, d', ň, g, v}
C22	m, t, d, ě, d', k, g, c, č, f, s, š, ž, ř
C31	m
C32	š
C33	t
I11	k, g, f, v, s, z
I21	s, z
I22	f, v

Tab. 4.1.2 – Obsazení praetury a kódy v češtině. (Palková, 1994, str. 276)

P – praetura, C – kóda, I – neslabičné konsonantické segmenty

Délka slabiky v češtině (Těšitelová & kol., 1985, str. 23) se pohybuje mezi 1 fonémem (V – např. spojka *a*, předložka *o*) a 6 fonémy (CCCVCC – např. adverbium *zvlášť*). Nejfrekventovanější jsou slabiky, složené ze dvou (typy CV, CSo, VC) a tří (CVC, CSoC, VCC, CCV, CCSO) fonémů. Slabiky se 4, 5 a 6

fonémy se vyskytují poměrně málo (jejich relativní četnost je menší než 1 %). Za nejdlejší možnou českou slabiku se dá pokládat skupina 7 fonémů, jimž předchází ještě neslabičná předložka (C-CCCVCC), např. [vzvla:šʔ] (*v zvlášť vybraných...*), a tím vytváří slabiku přes hranici slova.

V materiálu zpracovaném Těšitelovou (ibid.) se vyskytlo 23 různých slabičných typů. Z toho u tří typů slabik jsou jádrem jsou sonory /r/ a /l/. Typy CSo, CSoC, CCSO mají nízkou frekvenci výskytu, přibližně pouze 1 % ze všech slabik. Další 7 typů jsou typy předložkové, složené, obsahují slovní hranici: C-CV, C-CVC, C-CCV, C-CVCC, C-VC, C-V, C-CSo. Celková frekvence výskytu těchto typů je také malá, pouze 1,62 %. Proto pro přehlednější statistické výsledky redukuje Těšitelová počet slabičných typů tím, že přidává typy se sonorním jádrem k příslušným typům s jádrem vokalickým a podobně postupuje u složených předložkových typů. Tímto se počet slabik, se kterými se dále pracuje, redukuje na 13 základních konsonanticko-vokalických typů.

Frekvence <u>slabičných typů</u>						
slabičný typ	polysylabická slova		monosylabická slova		celkem	
	abs.	rel. (v %)	abs.	rel. (v %)	abs.	rel. (v %)
CV	2692	53,84	296	5,92	2988	59,76
CVC	724	14,48	135	2,70	859	17,18
CCV	467	9,34	36	0,72	503	10,06
V	125	2,50	102	2,04	227	4,54
CCVC	145	2,90	43	0,86	188	3,76
VC	107	2,14	16	0,32	123	2,46
CCCV	32	0,64	4	0,08	36	0,72
CVCC	30	0,60	1	0,02	31	0,62
CCVC	16	0,32	6	0,12	22	0,44
CCVCC	12	0,24	1	0,02	13	0,26
CCCVCC	4	0,08	-	-	4	0,08
CVCCC	-	-	3	0,06	3	0,06
CCCCV	3	0,06	-	-	3	0,06
(13)	4357	87,14	643	12,86	5000	100,00

Tab. 4.1.3 – Frekvence slabičných typů v češtině. Těšitelová, 1985, str. 149.

C – konsonant, V – vokál

Uvedená tabulka obsahuje 5 otevřených slabičných typů, které se liší pouze počtem konsonantů před slabičným jádrem. Tyto typy jsou CV, CCV, CCCV, CCCC a V, které dohromady tvoří 75,14 % všech slabičných výskytů. Zavřené typy mají kombinatoriku souhlásek a samohlásek větší, tvoří 8 typů (CVC, CCVC, VC, CVCC, CCCVC, CCVCC, CCCVCC, CVCCC) s celkovým výskytem 24,86 %. Souvislý text v češtině dle Těšitelové (ibid.) se tedy skládá ze tří čtvrtin ze slabik otevřených a z jedné čtvrtiny ze slabik zavřených. Ze slabičných typů je nejfrekventovanější typ CV s téměř 60 % výskytů. Inventář slabičných výskytů se kvůli různorodosti frekvencí dělí dvě vrstvy. Prvních šest typů s četností nad 2 % (CV, CVC, CCV, V, CCVC, VC) náleží dle Těšitelové (1985, str. 24) k „základnímu slabičnému inventáři“ a bude se vyskytovat ve všech textech. Zbývající slabičné typy nedosahují četnosti 1 % a objevují se v několika frekventovaných slovech, (zvláště, struk-tura), případně v kombinaci s neslabičnou předložkou.

Výskyt slabičných typů v jednotlivých pozicích ve slově přináší následující tabulka:

Rel. frekvence <u>slabičných typů</u> podle <u>pozice</u> ve slově v češtině			
slabičný typ	pozice počáteční	pozice středová	pozice koncová
CV	46,68	67,54	72,86
CCV	18,38	10,59	2,77
CVC	13,34	15,28	20,70
V	7,29	0,95	-
VC	6,83	0,08	-
CCVC	3,48	4,61	2,19
CCCV	1,99	-	0,07
CCVCC	0,78	-	-
CVCC	0,52	-	1,41
CCCVC	0,26	0,95	-
CCCVCC	0,26	-	-
CCCCV	0,19	-	-
Σ	100,00	100,00	100,00

Tab. 4.1.4 – Frekvence slabičných typů podle pozice ve slově v češtině (v procentech).
(Těšitelová & kol., 1985, str. 153). C – konsonant, V – vokál

Při porovnání těchto výskytů si všimneme, že největší diverzitu slabik má v češtině iniciální pozice slova. Začátek slova (Těšitelová & kol., 1985, str. 27) obvykle patří slovnímu základu nebo prefixu a ty musí být foneticky bohaté, jelikož jsou hlavními nositeli lexikálního významu. Toto potvrzuje inventář 12 slabičných typů v iniciální pozici, z nichž celých sedm má v preatuře dvou- až čtyřčlennou konsonantickou skupinou. Mediální pozice počítá se sedmi typy slabik, z nichž tři rovněž obsahují souhláskovou skupinu. Finální pozice může být obsazena pouze 6 slabičnými typy, z nichž 4 se vyskytují minimálně. Pro finální pozici slova v češtině je typický jeden vysoce frekventovaný slabičný typ, a to CV (73 %), a dále druhý, sice méně, ale také relativně frekventovaný typ CVC (21 %). Tyto dvě struktury odpovídají dvěma nejrozšířenějším morfologickým a slovtvorným kombinacím v českém jazyce. Podle Těšitelové (1985, str. 27) „[p]očet mezislovních vztahů, i když je značný, je omezen paradigmaty ohebných slovních druhů. Zda se, že slabičný typ CV spolu s CVC poskytují dostatek množství k vyjádření těchto vztahů v češtině“.

Základní a nejobecnější slabičný typ CV má v češtině nejnížší četnost v iniciální pozici slova, neboť, jak už bylo řečeno výše, nese tato část slova maximum informace, a proto zde jazyk využívá „širokou škálu slabičných typů se značnými kombinačními možnostmi, aby mohl rozlišovat různé jednotky slovní zásoby“ (ibid.).

V naší práci byl při výběru klíčových slov a jejich zařazení do textu sledován výskyt konsonantických skupin v praetuře a kódě slabiky, z hlediska pozice v rámci slova byly rozlišovány pozice iniciální (na absolutním začátku slova), mediální (uprostřed slova) a finální (na absolutním konci slova). Dbali jsme také na to, aby konsonantické skupiny nevznikaly přes hranici slov. Podrobnější informace viz kapitola 8.1.

4.1.1 Hranice mezi slabikami

Jak už bylo uvedeno výše (kap. 4.1), hranice mezi slabikami může být ovlivněna různými faktory. Tyto faktory se mohou mezi sebou doplňovat, nebo se vzájemně vylučovat. Přitom žádný faktor nelze vyčlenit jako dominantní.

Podle Palkové (1994, str. 271) se v umístování mezislabičné hranice uplatňují následující tři tendence:

- Tendence k tvoření slabik typu CV, která patří k univerzálním vlastnostem jazykové stavby (např. *no-vi-ny*, *ro-zu-zle-ní*).
- Tendence u skupin dvou souhlásek mezi vokály (VCCV) položit slabičný šev mezi souhlásky (např. *ro-zuz-le-ní*).
- Tendence rozhodovat o slabičném členění podle morfologického švu v případě, že tento šev je pro konkrétního mluvčího dostatečně zřetelný. Např. jako zřetelná se jeví předpona *ne-*, která obvykle tvoří samostatnou slabiku: *ne-pla-kat*. U některých jiných předpon však není jejich vyčleňování tak jednoznačné.

Pokud jsou tendence 2) a 3) v rozporu, např. *roz-to-čit* i *ro-zto-čit*, snadno dojde ke kolísání.

Existují i jiné koncepce týkající se mezislabičných hranic, výrazně se odlišující od tradičního pojetí popsaného výše. Jak vyplývá z předchozího výkladu, toto pojetí směřuje k přesnému stanovení mezislabičné hranice, ačkoli v jejím konkrétním určení nepanuje vždy shoda. Kahn (1976) pojednává o konceptu *ambisylabičnosti*, podle něhož může jeden konsonant náležet dvěma slabikám, tj. že intervokalický konsonant může tvořit jak kódu předchozí slabiky, tak i praeturu slabiky následující. Například ve slově „jedlý“ foném /d/ tvoří kódu první slabiky /jed/ a zároveň praeturu druhé slabiky /dlý/.

5. Kombinatorické vlastnosti fonémů ve španělštině

Jak jsme zmiňovali dříve, při výkladu vycházíme z původních zdrojů, v nichž se způsob popisu může lišit. Přímočaré srovnání sledovaných vlastností v češtině a španělštině není vždy možné, neboť studie kladou důraz na jiné aspekty a srovnatelná data nejsou vždy k dispozici.

Konkrétní souhláskové kombinace vyskytující se ve španělštině jsou rozebírány v následující kapitole v rámci struktury slabiky.

Pro španělštinu je typické, že v rámci konsonantických skupin dochází k výrazným změnám ve výslovnosti jednotlivých segmentů. Dvěma základními tendencemi jsou zjednodušování těchto skupin a asimilace. Při zjednodušování se jeden nebo více segmentů dané skupiny nevyslovuje. Segmenty se v konsonantické skupině často vzájemně přizpůsobují ve znělosti nebo v místě artikulace.

Kombinace *b* s konsonantem *s* + dalším konsonantem běžně vyúsťuje v hovorové řeči v oslabení nebo dokonce potlačení *b*. Podle RAE (Real Academia Española, 2016) je dnes možné vynechávat *b* nejen ve výslovnosti, ale dokonce i v písmu. Ve slovech *oscuro*, *subscribir*, *substraer*, *substancia*, *substantivo*, *substituir* zjednodušená podoba zcela převažuje.

Konsonant *s* se vyskytuje ve všech pozicích, k jeho omezení dochází jen v iniciální pozici u slov domácího původu, ve které se nikdy neobjevuje spojení *s* + konsonant.

Ve skupině *gn* je plná výslovnost obou souhlásek považována za velmi pečlivou a běžně se redukuje.

Právě výše uvedené kombinace budou základní součástí souboru souhláskových skupin, který bude předmětem našeho výzkumu

5.1. Struktura slabiky

V této kapitole čerpáme převážně z Quillise (1993), Hidalgo (2012) Schweglera (2007) a Čermáka (2009).

Nukleem⁸ španělské slabiky může být pouze jednoduchá samohláska, diftong, nebo triftong, ale nikoli souhlásková sonora.

Praeturu⁹ tvoří obvykle jeden konsonant, méně často dva konsonanty. Pokud v praeture stojí jeden konsonant a slabika je zároveň první slabikou ve slově, mohou praeturu tvořit všechny konsonanty s výjimkou:

- jednokmitné vibranty [r],
- velmi zřídka se v této pozici vyskytuje [ŋ]
- [j] a [ʎ] zde nemohou stát, pokud za nimi následuje vokál *i*.

Pokud se slabika nenachází v iniciální pozici slova, mohou ji tvořit všechny konsonanty včetně [r] a kombinace [y]/ [ʎ] s vokálem *i*.

V praeture, která je tvořena dvěma konsonanty, může na prvním místě stát [p], [b], [β], [f], [t], [d], [ð], [k], [g], [ɣ]. Na druhém místě se mohou objevit pouze čtyři konsonanty s následujícími omezeními:

- *l* – po [p], [b], [β], [f], [k], [g], [ɣ], u slov přejatých z nahuatlu, domorodého jazyka v Mexiku, [t]; nejsou tedy obsazené kombinace [dl] a [ðl];
- *r* – po [p], [b], [β], [f], [t], [d], [ð], [k], [g], [ɣ], tj. po všech výše uvedených souhláskách;
- *s* – pouze po [p], dle Čermáka „navíc velmi zřídka, jen v emfatické výslovnosti (např. *psicología* – naprosto převažuje zjednodušená výslovnost kvůli cizorodosti této skupiny)“ (Čermák, 2009, str. 117);
- *t* – po [p], a to ještě řidčeji (např. „*pterodáctilo* – ve výslovnosti se před touto skupinou obvykle objevuje krátký vokál“ (ibid.).

Z toho vyplývá, že v praeture španělské slabiky mohou stát následující skupiny konsonantů: /pr, br, fr, tr, dr, kr, gr, pl, bl, fl, kl, gl, tl, ps, pt/.

V kódě¹⁰, stejně jako v praeture, jsou kombinace více konsonantů méně časté. Jsou obvykle tvořeny jedním, méně často dvěma konsonanty. S případy, kdy

⁸ šp. *la cima* podle RAE, 1991

⁹ šp. *la cabeza* podle RAE, 1991, Quillis ve svých pracích jí pojmenovává *explosión*, Matínez Celdrán – *margen anterior*

¹⁰ Quillis – *implosión*, Matínez Celdrán – *margen posterior*

je kóda tvořena jedním konsonantem a zároveň se jedná o poslední slabiku ve slově, se setkáváme málo. Objevovat se v této pozici dle Čermáka (2009) mohou však konsonanty [l], [s], [r], [ð], [θ] a [n], a to jenom pokud následuje pauza. V ojedinělých případech se zde mohou vyskytovat i jiné konsonanty, ale takováto zakončení nejsou ve španělštině obvyklá, a proto se konsonanty často nerealizují nebo se jejich výslovnost jinak přizpůsobuje španělskému systému.

V pozici slabiky uprostřed slova mohou kódu obsazovat konsonanty [l], [s], [r], [ð], [θ], [n], [p], [b], [β], [t], [d], [k], [g], [ɣ] a varianty nazál, laterál a vibrant, výjimečně též [f].

Jak už bylo zmíněno dříve, mohou se vyskytovat v kódech až dva konsonanty. Pokud slabika stojí uprostřed slova, druhým z konsonantů bývá *s*, nebo *t*. Hlávka *s* se objevuje po [n], [r], [b], [d], [ð], [k], [g], [ɣ] a pro výslovnost této skupiny je zásadní, na kterou hlávku začíná následující slabika. Obecně se však setkáváme s tendencí souhláskovou skupinu zjednodušovat, obvykle potlačením prvního vokálu. Souhlávka *t* se objevuje výhradně po [s] a také tady je zřejmá tendence ke zjednodušení, konkrétně redukovaní [t].

Slabika s konsonantickou skupinou může stát také na konci slova. Jedná se však o zakončení ve španělštině velmi neobvyklé, objevující se jedině ve slovech cizího původu. Ovšem projevuje se zde tlak systému – zůstává zachován pravopis, ale ve výslovnosti se souhlásková skupina redukuje. Nejčastěji tyto skupiny vznikají při změně formy singuláru cizích slov do plurálu, kde dochází k výše zmíněné redukci nebo vkládání *-e-* mezi obě souhlávky (např. *club* – *clubs* [klu:βs] se vyslovuje spíš jako [klu:s], nebo *clubes* [klu:βes]) (Čermak, 2009, str. 118).

V předchozím výkladu jsme popsali, jakých podob může nabývat španělská slabika. Následné statistické údaje předvedou i relativní četnost jejich výskytu.

1.	CV	55,81
2.	CVC	21,61
3.	V	9,91
4.	VC	8,39
5.	CCV	3,14
6.	CCVC	0,98
7.	VCC	0,13
8.	CVCC	0,02
9.	CCVCC	0,01

Tab. 5.1.1 – Frekvence slabičných struktur ve španělštině (v procentech). (Quillis, 1993, str. 370).

C – konsonant, V – vokál

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že naprostá většina španělských slabik je typu CV a CVC. Slabika CV, pokrývající více než polovinu slabičných struktur, je jediným typem, který se vyskytuje ve všech jazycích (tzv. universální slabičný typ). Zároveň je zcela zřejmá tendence španělských slabik k otevřenosti – otevřené slabiky tvoří 68,86 % všech slabik (CV + V + CCV).

Výše uvedené příklady a omezení týkající se struktury slabiky se staly dalším východiskem pro sestavení souboru analyzovaných souhláskových skupin včetně rozlišení iniciální, mediální a finální pozice v rámci slova a také počtu segmentů tvořících slabičnou praeturu/kódu.

5.1.1. Hranice mezi slabikami

Ve španělštině existují přesná pravidla slabičného rozdělení konsonantů a vokálů ve slově. Ve své práci je uvádí Hidalgo (2012, str. 248). Postupně probereme každé z nich:

- 1) Konsonant, který se objeví mezi dvěma vokály (VCV), se připojuje k druhému vokálu (V-CV), tím se zachovává tendence k otevřenosti slabik ve španělštině (např. *di-ne-ro*).
- 2) Dva konsonanty mezi vokály (VCCV):

- a) Bilabiály [b], [p], nebo labiodentála [f] + sonory [r]/ [l] se nerozdělují (V-CCV), např. *a-fri-ca-na*.
Veláry [k], [g] + sonory [r]/ [l] se nerozdělují, např. *a-cla-rar*.
Dentály [t], [d] + vibranta [r] se nerozdělují, např. *a-tra-sar*.
- b) Jakákoliv další skupina dvou konsonantů stejných nebo různých se rozděluje mezi vokály takovým způsobem, že první konsonant uzavírá slabiku a druhý následující slabiku otevírá (např. *con-tac-to*).
- 3) Tři konsonanty a více mezi vokály:
- a) Pokud jsou poslední dva segmenty [pr], [pl], [br], [bl], [tr], [dr], [gr], [gl], [kr], [kl] mohou tvořit konsonantickou skupinu; a první konsonant se připojí k předcházejícímu vokálu (např. *am-pliar*).
- b) Pokud jsou první dva segmenty [ns], [ds], [bs] mohou tvořit slabiku s předcházejícím vokálem a třetí konsonant se připojí k následující slabice (např. *ins-titución*).
- 4) Dva po sobě následující vokály, které oba nejsou vysoké, tvoří každý slabiku zvlášť (např. *a-é-re-o*).
- 5) Skupina dvou vokálů, z nichž jeden je nízký nebo středový a druhý je vysoký, je považována za diftong, a tvoří jednu slabiku. (např. *ai-re*, *a-gua*).
- 6) Skupina tří vokálů, v níž je první a poslední vysoký, tvoří triftong a také patří do téže slabiky (např. *averi-güéis*).
- 7) Segmenty z kombinace zavřeného přízvukného vokálu s otevřeným nepřívukným vokálem patří každý k jiné slabice. (např. *pa-ís*).

6. Kombinatorické vlastnosti fonémů v češtině a španělštině – srovnání

Je zjevné, že čeština a španělština postupují při tvoření konsonantických skupin poněkud jinak. Na rozdíl od češtiny, pro kterou jsou dokonce čtyři po sobě jdoucí konsonanty přijatelné, nejsou pro španělštinu konsonantické skupiny tvořené třemi a více segmenty typické a existuje obecná tendence k jejich zjednodušování.

6.1. Struktura slabiky

České a španělské slabiky se shodují v tom, že obě mají zřejmou tendenci k otevřenosti – pro češtinu se uvádí 75,14 % (Těšitelová & kol., 1985, str. 23) slabik otevřených a 68,86 % (Quillis, 1993, str. 370) pro španělštinu. Dominujícím slabičným typem je u obou jazyků typ CV, který se vyskytuje v 59,76 % (Těšitelová & kol., 1985, str. 149) v češtině a v 55,81 % (Hidalgo & Quillis, 2012, str. 248) ve španělštině.

Avšak podstatným rozdílem je počet konsonantů vyskytujících se uvnitř jedné slabiky. Španělská praetura a kóda jsou běžně tvořené jednou, řidčeji dvěma souhláskami, oproti tomu praetura v češtině může být obsazena až čtyřmi souhláskami a kóda až třemi.

Nejdelší španělskou slabikou je typ CCVCC s výskytem pouze 0,01 % (Quillis, 1993, str. 370). Stejný typ se v češtině vyskytuje relativně častěji, a to v 0,26 % (Těšitelová & kol., 1985, str. 149). Typ CCCV se třemi konsonanty v praeture, který ve španělštině už není obsazen, se v češtině vyskytuje v 0,44 % (Ibid.) a nejdelší český slabičný typ CCCVCC s pěti konsonanty celkově, má výskyt 0,08 % (Ibid.). Dalo by se říct, že za nejdelší slabiku v češtině můžeme považovat seskupení až 7 fonémů, ale to jenom v případě, kdy slabice na začátku slova předchází neslabičná předložka, například „*k zvlášť odloženým...*“ [gzvla:št̚], tedy C-CCCVC.

Také je důležité zmínit, že na rozdíl od češtiny, v níž se sonory vyskytují jako vrchol slabiky, nemůže ve španělštině stát sonora nikdy v pozici nukleu.

6.1.1. Hranice mezi slabikami

Na rozdíl od češtiny, kde umístění mezislabičné hranice do jisté míry kolísá a může být ovlivněno subjektivním vnímáním mluvčího, ve španělštině existují přesná pravidla, která tento proces řídí. V češtině hlavními ukazateli pro rozhodování jsou zvukový kontrast v řetězu hlásek, analogie se strukturou frekventovaných slabik a přirozený morfologický šev, ve španělštině hraje hlavní úlohu přípustnost, nebo nepřípustnost pevné kombinace hlásek uvnitř jedné slabiky.

7. Typy hláskových změn v češtině

Projevem vzájemného vlivu a těsné vazby mezi hláskami vznikají v řeči zvukové jevy, které bývají v jazykovém popisu zachycovány. Klasifikace těchto jevů není jednotná, avšak nejčastěji bývají v úvahu brána následující kritéria.

Dle Palkové (Palková, Fonetika a fonologie češtiny, 1994, str. 143) rozlišujeme, zda hlásková změna je kombinatorikou hlásek, nebo zda závisí na pozici, v níž se hláska nachází, tedy kombinatorní a poziční změna. V češtině najdeme oba případy, například asimilaci znělosti *s dortem* → [zdortem], která je kombinatorickou změnou, nebo ztrátu znělosti na konci slova před pauzou *kov* → [kof], která patří mezi poziční změny.

Následně se rozlišuje, zda díky změně dochází k vzájemnému přizpůsobování hlásek, nebo naopak mezi nimi vzniká větší kontrast. První případ, kdy určitá hláska ovlivňuje jinou hlásku a předává jí některou svou vlastnost, bývá označován jako asimilace. Výsledkem asimilace je větší vzájemná podobnost hlásek, mezi nimiž došlo ke změně. Opačný proces, jehož výsledkem je větší zvukové odlišení v dané kombinaci hlásek, se nazývá disimilace.

Dále se určuje směr, kterým změna probíhá. Pokud předcházející hláska ovlivňuje hlásku, která stojí za ní (např. *shodit* → [sxod'it]), je to změna progresivní. Regresivní změna znamená obrácený proces, při kterém následující hláska působí zpětně na hlásku před ní (např. *shoda* → [zhod'it]).

V následujícím přehledu uvedeme také jednotlivé nejčastější hláskové změny, ke kterým v češtině podle Palkové (1994, str. 144) dochází. Ke spisovným a nespisovným odchyškám srov. také Hála (1967).

- Asimilace znělosti souhlásek patří mezi základní charakteristiky českého hláskového systému. Je to změna, při které se znělost jedné souhlásky mění podle znělosti sousední souhlásky tak, že celá skupina se stává buď znělou, nebo neznělou (např. *s dědečkem* → [z d'edečkem], *z kavárny* → [s kava:rni])*¹¹.

¹¹ * takto označené příklady pocházejí od autorky DP.

- Asimilace místa artikulace je změna, při které se místo tvoření jedné souhlásky přizpůsobuje souhlásce sousední, ovšem její ostatní vlastnosti se nemění (např. [šci:tat] → [šči:tat]^{něspisovné}, [hodně] → [hod̃ně]^{spisovné}). V češtině této změně velmi často podléhají souhlásky nosové (např. [punt̃a] → [puňt̃a]^{spisovné})*. změna ([n] → [ŋ] před [k], [g] v rámci slova, např. [vejku], je dokonce povinná).
- Asimilace způsobu artikulace je změna, při které typická artikulační překážka určité souhlásky ovlivní podobu sousední souhlásky (např. [menši:] → [menči:]^{něspisovné})*.
- Změna neznělých konsonantů na znělé mezi vokály, případně mezi vokálem a sonorou, je v češtině nářeční variantou a objevuje se na rozhraní dvou slov při vypuštění rázu (např. *pět osob* → [pjed osop]^{něspisovné}).
- Ablaut je morfonologický jev, který se projevuje střídáním samohlásek v různých tvarech téhož slovního základu (např. *vézt* → *vozit*). Je důležitý z historického hlediska vývoje jazyka.
- Redukce samohlásek se projevuje v oslabení kvality a kvantity samohlásky. V spisovné češtině se tento druh redukce neprovádí, v nespisovné češtině se s ním však můžeme setkat při nedbalé výslovnosti (např. *materiál* → [matrija:l]).
- Elize je vypouštění hlásek a v češtině se objevuje hlavně při nespisovné výslovnosti ve složitějších konsonantických skupinách (např. *vždycky* → [dicki]).
- Proteze je přidání hlásky na začátek slova před vokálem. Pro obecnou češtinu (něspisovná) je například charakteristické protetické [v] ([vokno], [von]).
- Epenteze je vložení hlásky na jiném místě ve slově než na začátku. V češtině najdeme například epentetické [u] ve tvarech číslovek (*sedm* → [sedum], *osm* → [osum] obě varianty výslovnosti jsou spisovné).
- Hiát je šev mezi dvěma bezprostředně za sebou následujícími vokály, které patří k různým slabikám. Na místě tohoto švu se

vkládají tzv. hiátové souhlásky. Například v cizích slovech v češtině se mezi spojení dvou samohlásek, z nichž alespoň jeden je i-ový vokál, vkládá hiátové [j] ([psixologije], [hija:t]).

Je doloženo, že výše uvedené změny se v projevech rodilých mluvčích vyskytují. Studie ukazují příklady těchto změn dokonce u profesionálních mluvčích (srov. Pálková (1995), Janoušková – Veroňková (2008), Machač (2008)).

Paralelně s pořizováním nahrávek španělských mluvčích pro náš výzkum začaly být shromažďovány nahrávky i rodilých mluvčích, tak aby bylo možné v další fázi výzkumu provést srovnání projevu nerodilých a rodilých mluvčích.

8. Výzkum

V následujících podkapitolách je detailně vysvětlen proces sestavování textu na nahrávání a samotný průběh pořizování nahrávek a dále jsou uvedeny relevantní informace o respondentech.

8.1 Sestavení textu

Na základě publikací Quillise (1964, 1966, 1993) a Navarra (2012) byly vybrány souhláskové skupiny, které se svou výslovností odlišují od výslovnosti české, nebo mohou představovat pro nerodilé mluvčí češtiny s mateřským jazykem španělštinou potíže. Protože takových skupin je mnoho (viz kapitola 5.1) a nebylo možné všechny do experimentu zahrnout, byl výběr zúžen na skupiny PT, PS, PN, S + konsonant, PST, GN. Skupina H + konsonant nebyla zařazena vzhledem tomu, že grafém *h* se ve španělštině nevyslovuje. Česká hláska [h] tak nemá ve španělštině ekvivalent a potíže mluvčích se skupinou obsahující hlásku [h] by tak mohly prvotně souviset s výslovností tohoto segmentu, nikoli kombinace jako celku.

Ve všech skupinách kromě S + konsonant byla sledována iniciální, mediální a finální pozice souhláskové skupiny ve slově. Ve snaze o vyváženost a systematičnost byly kombinace z původního přehledu (viz kapitola 5.1) podle potřeby doplněny o další spojení vyskytující se v češtině.

Ve skupině S + konsonant jsme se soustředili pouze na iniciální pozici, protože právě tam mluvčí s mateřštinou španělštinou používají protetické /e/, což je oproti češtině výrazný rozdíl. Testovali jsme všechny v češtině existující dvojčlenné kombinace (s výjimkou méně běžných nebo problematických spojení), jejichž prvním členem je souhláska [s]. Jedná se o spojení S + neznělá okluziva (SP, ST, SŤ, SK), S + frikativa V (SV) S + nazála (SM, SN, SŇ) a S + ústní sonora (SL, SR, SJ).

Ve skupině PS byla samostatně vyčleněna podskupina PSY/PSI, a to na základě španělských zdrojů, ve kterých se například pro slovo *psicología* dokonce

doporučuje výslovnost bez *p*. Vzhledem k použití nazální palatály [ň] ve spojení se [s] jsme se rozhodli zařadit kombinaci s hláskou [ň] k dalším skupinám se souhláskou [p]. Vzhledem k tomu, že se výzkum zaměřuje na realizaci v češtině, byly přidány další čtyři skupiny BN, BŇ, a KN, KŇ jako znělé a neznělé ekvivalenty ke skupinám PN, PŇ a GN. Celkem tedy zkoumáme 23 skupiny, (viz tab. 8.1.1).

Do tabulky Excel byly zaneseny všechny skupiny a podskupiny a následně byl vytvářen pracovní soubor slov obsahující danou skupinu s ohledem na původ slov (slova domácí vs. slova cizí). Využita byla Databáze heslářů¹², která sdružuje celkem 855 329 hesel ze čtrnácti zdrojů a umožňuje vyhledávání lexémů s využitím jednoduchého filtru. Při tvorbě souboru bylo zjištěno, že nemůžeme u všech skupin vyhovět požadavku sledovat danou kombinaci ve všech pozicích I, M a F, protože některé kombinace nejsou v daných pozicích v češtině zastoupeny. Například skupina PST se objevovala pouze uprostřed a na konci slova. U některých skupin byla sice daná pozice obsazena, ale s omezenou slovní zásobou. Např. skupina PN na začátku se omezovala pouze na domácí lexém *pnout* a k němu několik slov příbuzných a slovo *pneu* a jeho odvozeniny. Ke skupině GN se váží slova cizího původu, z nichž zejména ta se skupinou GN v iniciální pozici jsou málo frekventovaná.

Skupiny BN, BŇ, KN, KŇ jsme záměrně hledali pouze v mediální pozici, aby se dále později srovnávat se svými neznělými, případně znělými protějšky, které, jak už bylo řečeno, se vyskytují pouze uprostřed slova.

Největší počet zkoumaných jednotek byl dvouslabičný, a to 40,0 %, tříslabičná slova se objevovala v 30,7 % a čtyřslabičná v 16,0 %.

Při tvorbě seznamu slov pro výzkum bylo nutné najít rovnováhu mezi snahou otestovat co nejvíce slov a délkou čteného textu. Na základě snahy o vyváženost byla pro každou podskupinu vybrána nejčastěji 2–3 slova. V případech, kdy počet slov v jedné podskupině nebyl dostačující, například pouze jedno slovo, snažili jsme se celkový počet skupiny vyvážit tím, že jsme přidali slova z podskupiny druhé. Tím je odůvodněno zkoumání 1, nebo 4 slov ve čtyřech z 31

¹² Databáze heslářů. Oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i. [online]. Načteno z <http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>. [vid. 23.01.2016].

podskupin. Kde se to podařilo, byla dvě slova domácího původu a jedno cizí. Celkově bylo prozkoumáno 75 různých slov obsahujících příslušnou souhláskovou skupinu, z nichž jednoslabičných bylo 7, dvouslabičných 30, třislabičných 23, čtyřslabých 12, pětislabých 2 a 1 šestislabé.

PS	PS	PS	PSY/PSI	PSY/PSI	
I	M	F	I	M	
3	4	2	3	3	
9			6		
PSK	PST	PST	PT	PT	PT
M	M	F	I	M	F
3	4	1	3	3	3
3	5		9		
SP	ST	SŤ	SK	SV	
I	I	I	I	I	
2	2	2	2	2	
2	2	2	2	2	
SM	SN	SŇ	SL	SR	SJ
I	I	I	I	I	I
2	2	2	2	2	2
2	2	2	2	2	2
PN	PN	PŇ	BN	BŇ	
I	M	M	M	M	
3	3	3	2	2	
6	3	2	2		
GN	GN	KN	KŇ		
I	M	M	M		
1	3	2	2		
4	2	2			

*Tab. 8.1.1 – počet sledovaných slov v každé skupině
I, M, F – iniciální/mediální/finální pozice ve slově*

Pro sestavení textu ke čtení se jako nejvhodnější jevil souvislý příběh, protože umožňoval použít velmi různorodá slova.¹³ Do textu bylo zakomponováno více slov obsahujících zkoumané souhláskové skupiny, tak aby mohl být v dalším výzkumu soubor analyzovaných slov rozšířen.

Důležité bylo sestavit nenápadný text, aby mluvčí předem neodhadli, který jev se sleduje. Za tímto účelem byla pro odvedení pozornosti záměrně použita málo

¹³ Část úprav a závěrečnou revizi textu provedla vedoucí diplomové práce jako rodilá mluvčí.

frekventovaná slova (např. *gigantický*, *apatosaurus*, z domácích slov např. *žulový*). Text musel být důvěryhodný a nesměl neobsahovat nepravdivé, případně nepravděpodobné informace. Abychom napsali, jakým způsobem paní Horáčková cestovala do Lipska, ověřovali jsme možnosti dopravy, konkrétně, že tam člověk může opravdu dojet po dálnici přes Drážďany. Pro zakomponování slova *manuskript* obsahující skupinu PT v málo frekventované finální pozici jsme se rozhodli použít smyšlenou informaci o nálezu *manuskriptu*, který jsme připsali slavné osobnosti s městem spjaté. Tou je německý hudební skladatel Johann Sebastian Bach, který v Lipsku působil jako kantor chrámového sboru (Encyclopaedia Britannica, 2016) a na jehož počest pořádá město od roku 1950 mezinárodní soutěž.¹⁴ V samém centru města také skutečně najdeme mrakodrap¹⁵, který původně patřil Lipské univerzitě, založené v 1409 roce po vzoru Karlovy univerzity.

Důležitým kritériem, který jsme při sestavování textu dodržovali, bylo, aby analyzovaným slovům vždy předcházela vokál, a tak nevznikala větší konsonantická skupina přes hranici slov. Podobně po konsonantické skupině ve finální pozici následovalo slovo začínající na vokál, případně byl předpoklad, že bude realizována pauza.

V textu se vyskytují konsonantické skupiny také v pozicích, které jsme nezkoumali, například S + konsonant uprostřed slova (*oslepne*), PT + další konsonant (*dioptrické*) nebo přes hranici slova (*s modrýma*). Tato slova také mohou být zahrnuta do dalšího výzkumu.

Devět lexémů obsahujících vybrané souhláskové skupiny se v textu opakuje – tvary přivlastňovacího zájmena *svůj* se vyskytují celkem 8x a tvary substantiva *sukně* 6x, *Lipsko* 3x, *pes* (*psa* atd.) 3x, *kapsa* 2x, *pneumatika* 2x a *psychologie* 2x, slovesa *ptát se* 2x, *stihnout* 2x. Tyto lexémy spolu např. se slovy příbuznými (*snoubenec* – *snubní*, *stylový* – *stylově*) bude možné v budoucí fázi výzkumu využít pro analýzu konzistence výslovnosti v rámci mluvčího.

¹⁴ Internationaler Johann-Sebastian-Bach-Wettbewerb. Dostupno z <http://www.bach-leipzig.de/de/neutral/wir-über-uns>. [vid. 14.02.2016]

¹⁵ City-Hochhaus Leipzig. Dostupno z <https://www.google.cz/maps/place/City-Hochhaus+Leipzig,+04109+Leipzig,+Germany/@51.3373232,12.3790222,17z/data=!4m2!3m1!1s0x47a6f824e60f6a87:0xabad24928c490707>. [vid. 14.02.2016]

Zvlášť se vydělují další čtyři slova – *skeptiků, skepse, snubní* a *svatebního*, která obsahují dvě zkoumané souhláskové skupiny.

Při výběru konkrétních slov pro analýzu jsme se pro spojení S + konsonant rozhodli použít pouze slova, v nichž je v příslušné souhláskové skupině v souladu grafická podoba a výslovnost, tj. ve výslovnosti nedochází k asimilaci znělosti. V této fázi výzkumu tak nebyla použita např. slova *zkoušky, zkušenost*, nicméně lze jimi rozšířit analyzovaný soubor později. Nutnost provést asimilaci znělosti nastává u všech pěti reprezentantů skupiny PST, v grafické podobě *bst*, např. *obstarávat, zábst*. Asimilace znělosti se dále objevuje u jednoho ze tří slov u skupiny PT v mediální pozici (*drobty* vs. *poptávka, koncepty*).

Tam, kde to bylo možné, byla snaha dbát na pestré vokalické okolí analyzovaných souhláskových skupin, nicméně okolní vokalický kontext nebyl zahrnut mezi sledované parametry.

Text včetně nadpisu obsahuje celkově 838 slov.

Níže uvádíme všechny zkoumané skupiny včetně vybraných klíčových slov a následně krátkou ukázkou textu s označením těchto slov. Celý text je k dispozici v příloze.

PS	PS	PS	PSY/PSI	PSY/PSI	
I	M	F	I	M	
psala	hopsala	kolaps	psisko	kapsičky	
psem	kapsa	biceps	psy	kapsy	
pseudogotického	napsaly		psychologie	krepsilonem	
	skepse				
3	4	2	3	3	
PSK	PST	PST	PT	PT	PT
M	M	F	I	M	F
Prokopského údolí	obstoupily	zábst	ptát	poptávka	pološept
Lipska	obstarávat		ptaly	drobty	recept
Evropské unie	abstinentka		pták	koncepty	manuskript
	substanci		pterodaktyla		
3	4	1	3	3	3
SP	ST	SŤ	SK	SV	
I	I	I	I	I	
spát	stačilo	stěží	skupina	svobodu	
spekulace	studentka	stihl	skepse	sváteční	
2	2	2	2	2	
SM	SN	SŇ	SL	SR	SJ
I	I	I	I	I	I
smutná	snubní	snídani	slečnu	srovnala	sjezdu
smažené	snad	sňatek	slunce	srazila	sjednoceno
2	2	2	2	2	2
PN	PN	PŇ	BN	BŇ	
I	M	M	M	M	
pnula	oslepne	trapně	drobné	bezchybně	
pneumatika	napnout	schopni	obnoveno	snubní	
pneumatiky	schopná	postupně			
3	3	3	2	2	
GN	GN	KN	KŇ		
I	M	M	M		
gnómon	ignorovat	pěknou	barokní		
	magnólie	cvakne	sukni		
	prognózu				
1	3	2	2		

Tab. 8.1.2 Všechna zkoumaná slova. I/M/F – iniciální/mediální/finální pozice

Pak našla odvahu, nasadila si blíž na oči dioptrické brýle a vydala se, sledována psem, směrem k Sáře. Stýkala se při své práci s různými lidmi a byla příjemně potěšena, když ji Sářiny kamarádky obstoupily a vnímaly pozorně její pološept. Začaly na ní samy vyzvídat a prosit o módní rady. Obdivovaly, že v pětadesátí vypadá takhle mladě, a ptaly se jí, jak to dělá, jaký na to má recept.

Paní Horáčková musela bohužel brzo odejít, protože si ještě chtěla s pejskem udělat procházku do Prokopského údolí a také stihnout odpoledne sjednat pojištění na cestu do Německa.

Původní verze textu, se kterou bylo pořízeno prvních pět nahrávek, obsahovala slovo *kolemjdocích*, jehož výslovnost dělala potíže všem pěti mluvčím, a proto bylo rozhodnuto zaměnit ho spojením *lidí stojících opodál*. Objevilo se tak ještě jedno slovo, patřící do zkoumané skupiny ST, avšak vzhledem k jeho výskytu jen v části nahrávek nebylo do výběru začleněno.

Rodilí mluvčí, s nimiž byly pořízeny pilotní nahrávky, neměli s původní verzí textu potíže, a podle neformálního rozhovoru po nahrávání působil text přirozeně a dobře plynul. Podle očekávání přitahovala pozornost některá slova cizí a méně frekventovaná, nicméně mluvčí si neutvořili žádnou konkrétní představu, na který jev byl text zaměřen.¹⁶

8.2 Mluvčí

Experiment se zaměřuje na rodilé mluvčí španělštiny.

Pro účely tohoto výzkumu byly zvoleny dvě cesty, jak získat mluvčí: byli osloveni rodilí španělští mluvčí z okruhu známých autorky této práce a přes stránky sociální sítě Facebook byla oslovena komunita cizinců, kteří žijí v Praze. Nahráli jsme všechny respondenty, kteří projevíli zájem zúčastnit se výzkumu, a to 13 mluvčích, z nichž byl 10 Latinoameričanů a 3 Španělé. Pro účely této práce se jedná o dostatečný vzorek, který přibližně odpovídá i geografickému rozšíření španělského jazyka. Latinoameričtí mluvčí pocházeli z Paraguaye, Bolívie, Peru, Kolumbie, Ekvádoru a Hondurasu a každý Španěl z jiného města ve Španělsku. Snažili jsme se také o vyváženost z hlediska počtu mužů a žen. S tímto záměrem byly mezi známými autorky cíleně osloveny ženy, ale většina z nich neměla zájem. Z komunity cizinců se ozvali pouze muži, proto konečný poměr nahrávek činí 10 mužů ku 3 ženám.

Důležitým bodem bylo pořídit nahrávky mluvčích různé jazykové pokročilosti, což se nám nehledě na omezený počet respondentů povedlo. Na jedné straně je ve skupině mluvčích muž, který bydlí v Praze dva roky, česky se však

¹⁶ Jednalo se o dvě mluvčí ženy, studentky bakalářského oboru fonetika na FF UK v Praze. Podobně se vyjadřoval nerodilí mluvčí s mateřštinou slovenštinou, dlouhodobě pobývajícím v Praze, student téhož oboru. Nahrávky pořídila Jitka Veroňková.

v době pořízení nahrávky učil teprve dva týdny, na druhé straně byli nahráni mluvčí, kteří vystudovali českou vysokou školu a pokračují v práci v české společnosti. Zvláštním případem byl muž, kterého lze považovat za bilingvního. Jeho otec pochází z Peru, matka je Češka. Tento mluvčí má českou a španělskou maturitu a momentálně studuje na české vysoké škole. Podle svých slov však začal česky mluvit až v předškolním věku a v některých aspektech nepocítuje v češtině vždy jistotu. Po dobu svého života se střídavě pohybuje jak v českém, tak španělském jazykovém prostředí.

Většina mluvčích také poznamenala, že primárním jazykem, který používají v Čechách, je pro ně angličtina. Délka pobytu v České republice se u mluvčích s výjimkou bilingvního muže pohybuje od 1,5 roku do 9,5 let.

Všichni mluvčí písemně potvrdili, že souhlasí s nahráváním. Jejich jména však kvůli dodržení diskrétnosti nebudou zveřejněna.

Označení	Pohlaví	Stát	Matěřský jazyk	Délka pobytu v ČR	Délka studia čj	Primární jazyk
M1	M	Španělsko	šj	1,5 r.	3 m.	angl
M2	M	Peru	šj	2 r.	1,3 r.	angl
M3	M	Ekvádor	šj	2,5 r.	2 t.	angl
M4	M	Honduras	šj	2,5 r.	3 m.	angl
M5	M	Španělsko	šj	3 r.	6 m.	angl
M6	M	Španělsko	šj	7 r.	6 m.	angl
M7	M	Peru	šj	8,5 r.	6 r.	angl
M8	M	Bolívie	šj	8,5 r.	6 r.	angl, čj
M9	M	Kolumbie	šj	8,5 r.	5 r.	angl
M10	M	Peru/ČR	šj, čj	–	–	čj, šj
F1	F	Kolumbie	šj	4,5 r.	1 m.	angl
F2	F	Honduras	šj	9,5 r.	6 r.	angl
F3	F	Paraguay	šj, pt	8,5 r.	7 r.	šj, čj

Tab. 8.2.1 – Údaje o mluvčích. M/F – muž/žena, M1/F1 atd. – mluvčí muž číslo 1/ mluvčí žena číslo 1 atd., šp – španělština, čj – čeština, angl – angličtina, pt – portugalština, m. – měsíc, r. – rok

8.3 Nahrávací technika a metoda sběru dat

Nahrávky španělských mluvčích byly pořizovány individuálně mezi 22. únorem a 2. březnem 2016. Veškeré nahrávání probíhalo v laboratoři Fonetického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Nahrávky byly pořizeny na kondenzátorový mikrofon AKG C4500 B-BC se vzorkovací frekvencí 32 kHz a 16 bitovém rozlišení. Základním úkolem mluvčích bylo přečíst text.

Proces nahrávání je možné rozdělit na tři základní fáze: a) kontaktná spojená se sběrem osobních údajů, b) příprava mluvčího, c) vlastní nahrávání.

Ad a) Po uvítání byli mluvčí nejprve vyzváni, aby podepsali souhlas s pořízením nahrávky a uvedli svoje základní údaje.¹⁷ Po vyplnění formuláře následoval krátký dialog, ve kterém se autorka snažila zjistit od mluvčích 1) jak dlouho žijí v České republice, 2) v jakém oboru pracují, případně jaký obor studují, 3) zda studovali či studují češtinu, jak dlouho a jakým způsobem, 4) zda se pohybují v česky mluvícím okolí a mají možnost pravidelně poslouchat češtinu, 5) zda češtinu používají v každodenním životě a 6) jaký jazyk nejvíce používají v České republice. Odpovědi zapisovala a systematizovala autorka sama. Tato forma záznamu místo standartního vyplňování dotazníků byla zvolena proto, že každý mluvčí měl svoji unikátní situaci, například bydlel v ČR přerušovaně, nebo se učil samostatně, pak krátkou dobu navštěvoval kurzy, poté studia zanechal a po delší době se k němu znovu vrátil, případně chodit na kurzy teprve začal, ale má delší dobu za partnera Čecha. Kdybychom chtěli všechny tyto informace zjistit z dotazníků, museli bychom zformulovat otázky pro každou možnou situaci. Počet otázek by se nesmírně zvýšil, a mluvčí, kterých by se konkrétní otázky netýkali, by to mohlo obtěžovat. Rozhovory s mluvčími byly vedeny v jazyce, ve kterém se příslušný respondent cítil komfortně, většinou ve španělštině u mluvčích s menší znalostí češtiny a v češtině u pokročilejších mluvčích.

ad b) Před vlastním nahráváním měl každý mluvčí libovolně dlouhý čas na seznámení s textem, mohl se ptát na význam neznámých slov a slovních spojení. Až na jednoho mluvčího byli všichni s přípravou hotovi do deseti minut.

¹⁷ Formulář „Souhlas s pořízením nahrávky“ je k dispozici v příloze.

Respondentovi M3 s nejnižší úrovní češtiny příprava trvala půl hodiny. O vysvětlení významu některých málo frekventovaných slov a výrazů požádali pouze čtyři pokročilí mluvčí, na výslovnost slov se nezeptal nikdo.

V laboratoři před čtením vlastního textu byli respondenti nejprve požádáni, aby řekli v češtině několik vět o sobě (také tento úkol měli možnost si předem rozmyslet). Tento krátký úvodní monolog byl do nahrávání zařazen z několika důvodů: jednak proto, aby mluvčí získali sebejistotu v mluvení před mikrofonem, za druhé, aby autorka získala představu o reálné úrovni češtiny respondentů a za třetí kvůli vyladění hlasitosti nahrávání před samotným čtením.

ad c) Při nahrávání byly přítomné autorka a vedoucí práce. Autorka seděla v nahrávací kabině spolu s mluvčím z důvodu snížení stresu, neverbální podpory a případného zopakování pokynů, vedoucí práce obsluhovala v režii nahrávací techniku. Respondenti byli ještě jednou upozorněni na to, aby četli text v klidu, v pro ně přirozeném tempu; bylo jim řečeno, že nemusejí zbytečně nespíchat, naopak se mohou kdykoliv zastavit, aby si vydechli.

Mluvčímu M9 se text zdál velice legrační a opakovaně se nedokázal zdržet smíchu. Jeho nahrávka byla tedy na několika místech smíchem poznamenána, smích však naštěstí nezasáhl analyzovaná slova. Několik dalších mluvčích při výměně listů s tištěným textem komentovalo nahlas svůj stav, například že jim nestačí dech.

Z neformálního rozhovoru po nahrávání, kdy jsme se mluvčích ptali, jak se jim text četl a jaké mají pocity, vyplynulo, že většina mluvčích odhadovala jako téma práce zkoumání výslovnosti hlásky ř, pravděpodobně kvůli tomu, že tato hláska představuje pro cizince jednu z největších potíží a v textu se opakovaně vyskytovala. Pokročilejším mluvčím M7, M8 a F2 se text zdál středně obtížný, ale pro slabší mluvčí byl relativně náročný. S tím se však při sestavování textu počítalo, protože bylo nutné nenápadně zakomponovat málo frekventovaná a přejatá slova, což automaticky vyžadovalo vyšší úroveň textu.

Všichni respondenti projevíli zájem dostat o výzkumu detailnější informace. Jako poděkování za jejich účast jim byly poskytnuty

praktické rady, na čem by bylo vhodné zapracovat, aby si svoji výslovnost zlepšili. Mluvčí M2 jako jediný navíc požádal o samotnou nahrávku.

Každá nahrávka byla uložena, pojmenována a očištěna od rušivých zvuků na začátku a na konci nahrávky a dále rozdělena na úvodní monolog a vlastní čtený text. Tato editace, stejně jako následná poslechová analýza, byly prováděny v programu Praat verze 5.3.5.5 (Boersma & Weenink, 2005).

Po úvodním přeposlechu nahrávek bylo rozhodnuto, že všechny jsou pro účely výzkumu použitelné a žádná nemusí být vyloučena.

8.4. Analýza dat

Prvním úkolem bylo u každého mluvčího označit hlavní odchylky od textové předlohy, zaznamenat přerušky a jiné nepřesnosti a obecně ohodnotit kvalitu řeči mluvčích. Níže uvádíme stručnou charakteristiku zvukové stránky projevu mluvčích:

M1 – nehledě na to, že mluvčí pobývá v České republice nejkratší dobu ze všech a učí se pouze samostudiem, jeho řeč je charakterizována dobrým, konstantním tempem a pauzy zpravidla odpovídají pauzám smyslovým. Cizí akcent s ohledem na délku pobytu v ČR nepřitahuje zvláštní pozornost a umožňuje plynulé porozumění textu posluchačem.

M2 – má dobré tempo a vzhledem k délce pobytu relativně menší akcent. Slovní přízvuk realizuje důsledně na první slabice.

M3 – mluvčí nemá za sebou téměř žádnou systematickou výuku jazyka, a to ani na kurzech, ani samostudiem. Jeho styk s češtinou je omezen pouze na veřejná místa ve městě, čímž je odůvodněno jeho nejpomalejší tempo ze všech mluvčích, slabikování a zvláště vyslovená slova, která na sebe většinou intonačně nenavazují. Několik slov cizího původu, která mají téměř stejnou grafickou podobu v angličtině, jsou vyslovena anglicky.

M4 – zřetelnější cizí akcent v porovnání s předchozími mluvčími. Projev obsahuje hodně přerušek, které ztěžují vnímání textu.

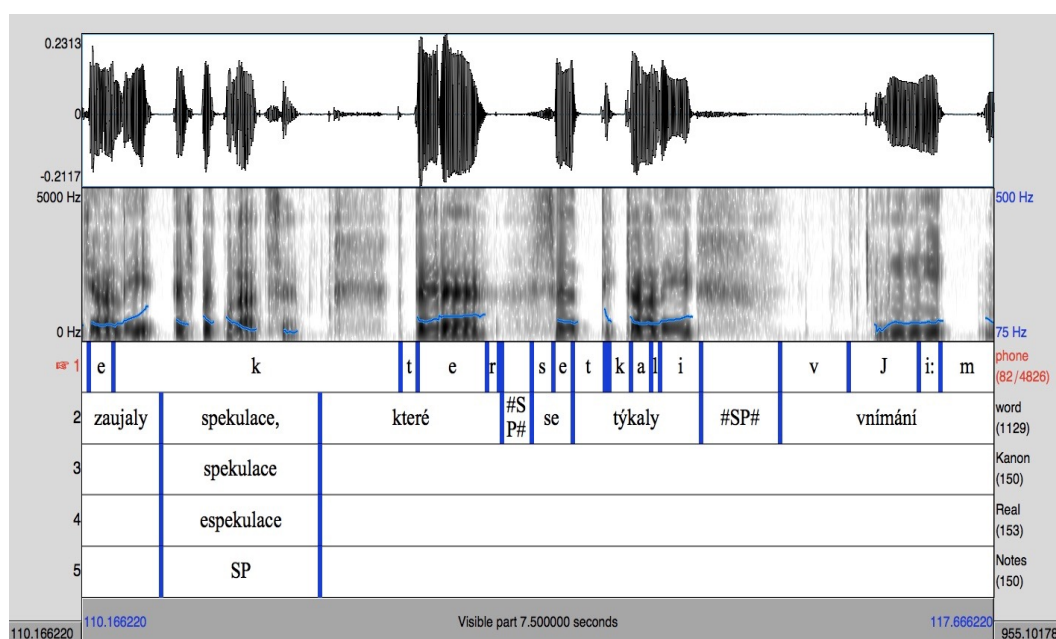
- M5 – projev obsahuje slyšitelný cizí akcent a přeřky, které na sebe při poslechu přitahují pozornost.
- M6 – projev vykazuje relativně velký počet přeřků a jednotlivě vyslovených slov.
- M7 – řeč je charakterizována dobrým tempem a plynulostí. Přesto, že se opakovaně objevují přeřky, je poznat, že se mluvčí cítí relativně uvolněně a ovládá češtinu na vyšší úrovni. Má za sebou šest let studia v češtině na české vysoké škole, ale v práci používá výhradně angličtinu.
- M8 – má výborné tempo, podobné tempu rodilého mluvčího. Projev je plynulý a obsahuje minimálně přeřků. Stejně jako mluvčí M7 studoval šest let na české vysoké škole, avšak oproti M7 pracuje v české společnosti a má češtinu jako hlavní pracovní jazyk.
- M9 – projev tohoto mluvčího je poznamenán smíchem a neplynulostí v některých pasážích.
- M10 – bilingvní mluvčí. Jeho řeč je charakterizována vysokým tempem a redukcí hlásek.
- F1 – bez ohledu na krátkou dobu studia češtiny je projev této mluvčí velice plynulý. V běžném životě používá angličtinu, avšak má české příbuzné.
- F2 – má přiměřené tempo. Některé pasáže jsou přečteny plynule, v jiných se objevují přeřky.
- F3 – ze všech mluvčích se projev této respondentky nejvíce podobal tomu, jak by text přečetl rodilý mluvčí. Cizí přízvuk je minimální a v některých pasážích by se ani nepoznalo, že se jedná o cizince. Ze všech mluvčích studovala češtinu nejdelší dobu, používá češtinu v práci a podle informací, které nám sdělila, běžně sleduje české pořady v televizi.

Po tomto základním přeoslechu jsme přistoupili k podrobnějšímu zkoumání. Analýze bylo podrobena 975 realizací klíčových slov (13 mluvčích x 75 položek). Při budoucím rozšíření výzkumu se dá při využití všech slov obsahujících zkoumané souhláskové skupiny a zakomponovaných do textu tento počet zvýšit až na 1703 výskytů¹⁸. (Při maximálním počtu slov však nelze zcela zaručit vyvážené obsazení všech skupin.)

¹⁸ 13 (mluvčích) x 131 (výskytů v celém textu) = 1703

Ke každé nahrávce byl v programu Praat (Boersma & Weenink, 2005) vytvořen tzv. textgrid, který umožňuje anotovat zvukovou nahrávku. Do jednotlivých vrstev lze zanést hranice vybraných částí zvuku a textový popisek.

Pro naše účely byly nejprve vytvořeny dvě vrstvy s automatickou segmentací na hlásky (1. vrstva *phone*) a slova (2. vrstva *word*) (Pollák, Volín, & R, 2008). Ve třetí vrstvě s názvem *Kanon* byla označena všechna zkoumaná slova v kanonické podobě, aby ulehčila případné vyhledání slova. Do čtvrté vrstvy s názvem *Real* jsme zaznamenávali reálnou výslovnost slov u příslušných mluvčích a do páté vrstvy *Notes* byla zapisována konsonantická skupina, ve které došlo k chybě, případně jiné poznámky. Pro názornost uvádíme obrázek níže. Hodnocení realizace souhláskové skupiny byla založena na percepční analýze, kterou prováděla autorka DP. Poslech byl prováděn opakovaně a zaznamenaná realizace souboru slov byla konzultována s vedoucí práce jako rodilým mluvčím. Pro ověření bylo využito také zobrazení oscilogramu a spektrogramu.

Obr. 8.4.1 – Ukázka práce s nahrávkou v programu Praat (Boersma & Weenink, 2005)

Výsledky poslechové analýzy bylo potřeba převést do podoby, ve které by bylo možné je dále zpracovávat a vyvodit závěry. Prvním krokem bylo zaznamenat získané údaje do tabulky Excel (viz tab. 8.4.1), přičemž realizace byla nahlížena a hodnocena z různých hledisek (podrobněji viz. kap. 9).

Při detailnějším poslechu byly sledovány a zaznamenávány tyto aspekty:

- ✓ Způsob navázání na předchozí slovo, tj. zda se před slovem nachází intonační předěl (pauza), či zda jsou slova na sebe přímo navázána.
- ✓ Přítomnost dysfluence
- ✓ Reálná výslovnost celého slova (všech vyslovených variant při opakování slova či přereku) v porovnání s kanonickou výslovností
- ✓ Hodnocení celého vysloveného slova na škále 1 až 3 (1 – nejlepší)
- ✓ Hodnocení výslovnosti konsonantické skupiny na škále správně – chybně
- ✓ Jemnější hodnocení kvality vyslovené konsonantické skupiny na škále 1 až 5 s ohledem na srozumitelnost dané skupiny a míry rušivosti u chybné výslovnosti
- ✓ Typ odchylky včetně záznamu zasažených segmentů.

Vedle každého slova v tabulce byla uvedena zkoumaná skupina, ke které slovo patří, v jaké pozici ve slově se souhlásková skupina nachází (I, M, F), počet slabik a následně všechny zkoumané parametry.

Počet slabik se občas měnil. Často docházelo k navýšení počtu slabik protezí vokálu, avšak u některých mluvčích bylo tempo a redukce tak velké, že vyvstala otázka, zda došlo pouze k redukci hlásky, nebo k jejímu úplnému zániku, a tím pádem v případě vokálu ke snížení počtu slabik.

Tempo většiny mluvčích bylo značně pomalejší než tempo roditelých mluvčích. Většinou se v podobných pracích sleduje výskyt pauz před slovy (tj. zaznamenává se přítomnost hranice promluvového úseku), avšak vzhledem k převládajícímu způsobu výslovnosti s oddělováním jednotlivých slov jsme se v našem výzkumu rozhodli označovat ta slova, která naopak byla vyslovena návazně s předchozím slovem. Označovali jsme je písmenem „L“ (z angl. – linked).

Pro zaznamenávání výslovnosti byly vytvořeny tři sloupce, v prvním byla uvedena kanonická výslovnost slova, do druhého byla zapisována reálná výslovnost slova¹⁹ (případně znění první varianty výslovnosti v případě přereku či opakování) a do třetího jsme zaznamenávali případné opakování slova. Příslušná konsonantická

¹⁹ Transkripce se soustředila na záznam realizace souhláskové skupiny. Výrazné odchylky od kanonické podoby týkající se ostatních jevů (např. kvantity vokálů) byly zaznamenány buď přímo v transkripci nebo uvedeny v poznámkách.

skupina se hodnotila ve dvou krocích. Rozhodovali jsme se, zda je skupina vyslovena správně („A“), či chybně („N“). Tato hrubá kategorizace však zastírala skutečnost, že některé konkrétní, byť chybné realizace jsou přijatelnější či méně rušivé než jiné. Proto jsme přistoupili k následnému hodnocení na škále od 1 do 5. Jednička značila dobře vyslovenou skupinu, trojka až pětka charakterizovala kvalitu špatně vyslovené skupiny, dvojka byla pomezí známky, která byla využita zejména při oslabení hlásky či ne zcela dostatečné výslovnosti. Při analýze se objevily případy, u kterých bylo již samotné rozhodování „správně/chybně“ nejisté, tyto případy byly pracovně ohodnoceny „AN“. Vzhledem k tomu, že tato skupina nebyla velká, přiklonili jsme se k následujícímu řešení. V dalším kole bylo při opakovaném přeoslechu provedeno rozřazení do základních kategorií; souhlásková skupina vyslovená dobře, avšak s malou nepřesností získala hodnocení „A“, skupina s větší nepřesností, přestože se blížila výslovnosti správné, byla ohodnocena jako „N“.

Celé slovo bylo také důležité posoudit z hlediska plynulosti jeho výslovnosti. Hodnotilo se známkami 0 až 3, kde 0 znamená plynulou výslovnost a 1, 2, 3 různé stupně dysfluence od slabikování po nedořečení slova.

Následně byl hodnocen celkový dojem vysloveného slova na posluchače na škále 1 až 3 (1 – dobře vyslovené slovo, 2 – výslovnost odchylná od standardu, ale slovu bylo rozumět, a 3 – odchylka, která správné porozumění slova neumožňovala).

Do posledního sloupce se u nesprávných realizací analyzovaných souhláskových skupin zaznamenávaly typy odchylek od kanonické výslovnosti podle klasifikace uvedené v kapitole 7 včetně konkrétních segmentů, jichž se odchylka týkala.

Žádná nahrávka nebyla před analýzou vyloučena (viz výše) a zkoumání bylo podrobeno 975 položek. Během přeoslechu bylo zjištěno, že některá slova obsahují dysfluenci, nebo jsou opakována. Otázkou bylo, zda tyto případy ponechat a zkoumat vždy první variantu realizace, nebo je z výzkumu kompletně vyřadit. Aby nebyly výsledky analýzy těmito případy ovlivněny, přiklonili jsme se k druhé možnosti, a takto zasažené vzorky jsme z podrobnější analýzy vyloučili. Z původních 975 realizací bylo takto vyloučeno 68 položek.

Ukázka výsledné podoby části pracovní tabulky pro jednoho mluvčího:

Pořadí v textu	Klíčové slovo	Skupina	IMF	Počet slabik	Pausa	Skupina ANO/NE	Hodnocení 1-5	Dykt.	Celé slovo hodn. 1-3	Kanon. výsl	Výslovnost real. 1.	Typ odchylky	Poznámky
5	postupně	PŇ	M	3	.	A	1	0	1	postupně			
6	srovnala	SR	I	3	.	N	3	0	2	srovnala	esrovnala	P	
7	psychologie	PSY/PSI	I	5	L	N	4	0	2	psixologije	sikologije	El p	
13	studentka	ST	I	3	L	A	1	0	2	studentka			
14	svobodu	SV	I	3	.	N	3	0	2	svobodu	esvobodu	P	
15	psala	PS	I	2	.	A	1	0	1	psala			
18	Evropské	PS kons	I	3	L	A	1	0	1	evropske:	?europske		
20	spekulace	SP	I	4	L	A	1	0	1	spekulace	spekula:ce		

Tab. 8.4.1 – Pracovní tabulka Excel pro zaznamenání výsledků – výřez

9. Výsledky

9.1 Souhrnné údaje pro celou skupinu

Při analýze výsledků byly použity všechny nahrávky, původně jsme počítali s 975 výskyty souhláskových skupin.

$$75 \text{ (výskyty)} \times 13 \text{ (mluvčích)} = 975 \text{ (celkově výskyty pro analýzu).}$$

Při vlastním zpracování se objevily případy dysfluence. Aby nebyla analýza těmito případy ovlivněna, bylo rozhodnuto tyto případy vyloučit. Poměr vyloučených slov vůči ostatním byl v analýze následně také zohledněn jako jeden z parametrů. Z 975 výskyty bylo celkem vyloučeno 68 slov, což odpovídá 7,0 %. Podrobněji analyzováno tak bylo 907 výskyty.

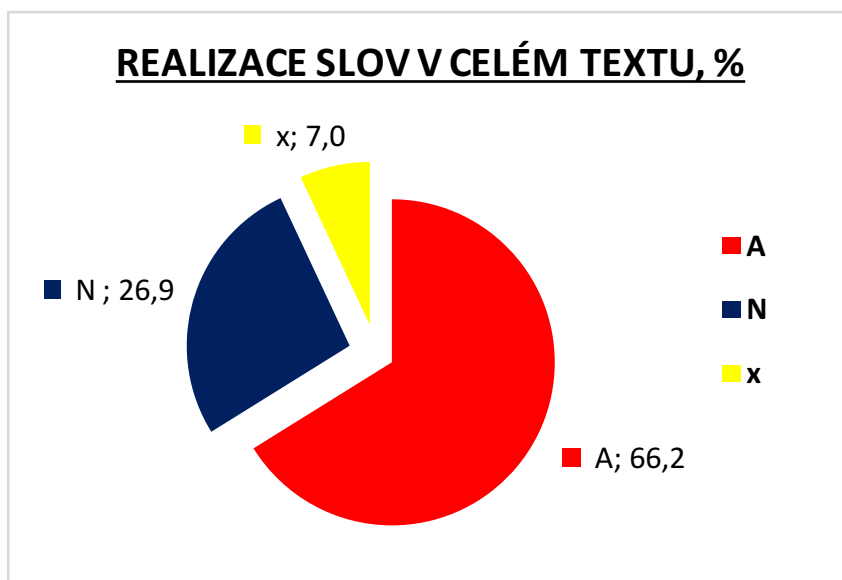
$$975 \text{ (celkově výskyty)} - 68 \text{ (vyloučeno)} = 907 \text{ („nezasažených“ výskyty)}$$

Následující tabulka ukazuje počty správně realizovaných (A), nesprávně realizovaných (N) a vyloučených souhláskových skupin (x) pro každého mluvčího, součty pro každého mluvčího podle dvou parametrů a následně v posledním sloupci celkové součty na základě skupin dle A, N a x. Počet vyloučených položek se u jednotlivých mluvčích pohybuje od 1 do 10, střední hodnota, pro jejíž určení jsme zvolili medián, který se lépe vyrovnává s extrémními hodnotami, je 6.

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3	Σ
Počet "A"	63	53	34	52	41	47	43	59	40	60	38	55	60	645
Počet "N"	11	18	39	15	30	25	31	9	26	9	30	10	9	262
Σ A + N	74	71	73	67	71	72	74	68	66	69	68	65	69	907
Počet "x"	1	4	2	8	4	3	1	7	9	6	7	10	6	68
Σ A + N + x	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	975

Tab. 9.1.1 – Počet správně (A) a nesprávně (N) realizovaných položek pro každého mluvčího, počet vyloučených položek (x). Absolutní hodnoty. M – muži, F – ženy, Σ – součet.

Po spočítání procentuálních hodnot (viz graf 9.1.1 a tab. 9.1.2) vyplývá, že 66,2 % slov bylo vysloveno správně, u 26,9 % došlo k chybě a pouze 7,0 % bylo z detailnějšího zkoumání vyloučeno.

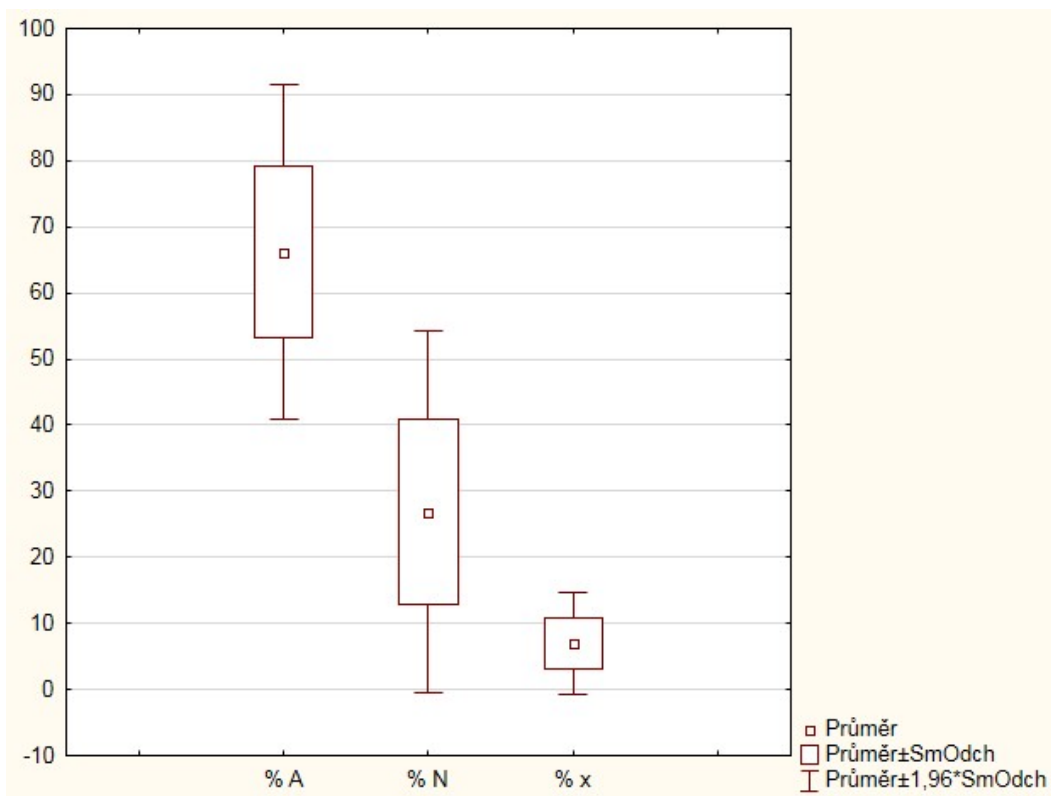
Graf 9.1.1 – Počet správně (A) a nesprávně (N) realizovaných položek v celém souboru, počet vyloučených položek (x). Procentuální hodnoty.

Podíváme se na srovnání průměrů správných a nesprávných realizací a počet vyloučených položek pro všechny mluvčí dohromady. Graf 9.1.2 zobecňuje procentuální hodnoty uvedené v tabulce 9.1.2 a ukazuje variabilitu v rámci celé skupiny. Tato variabilita je vyjádřena směrodatnou odchylkou (v grafu zobrazeno jako obdélník) a 1,96násobkem směrodatné odchylky (v grafu zobrazeno prostřednictvím svorky), který udává, v jakém rozmezí se pohybuje průměr s pravděpodobností 95 %.

Z procentuálních hodnot pro jednotlivé mluvčí uvedených v tab. 9.1.2 budeme vycházet i v dalších oddílech.

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3
% A z celku	84,0	70,7	45,3	69,3	54,7	62,7	57,3	78,7	53,3	80,0	50,7	73,3	80,0
% N z celku	14,7	24,0	52,0	20,0	40,0	33,3	41,3	12,0	34,7	12,0	40,0	13,3	12,0
% x z celku	1,3	5,3	2,7	10,7	5,3	4,0	1,3	9,3	12,0	8,0	9,3	13,3	8,0

Tab. 9.1.2 – Procentuální hodnoty správně (A), nesprávně (N) vyslovených slov a vyloučených (x) slov ze všech zkoumaných slov. M – muži, F – ženy

Graf 9.1.2 – Krabicový graf zachycující průměr a směrodatnou odchylku procentuálních hodnot správné (A) výslovnosti, nesprávné (N) výslovnosti a vyloučených (x) slov pro všechny mluvčí.
SmOdch – směrodatná odchylka

Pro úplnost uvádíme také procentuální hodnoty ve vzorku neobsahujícím vyloučené položky (viz tab. 9.1.3), tj. jedná se o poměr správné realizace : nesprávné realizace.

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	F1	F2	F3
$\Sigma A + N$	74	71	73	67	71	72	74	68	66	69	68	65	69
% A	85	75	47	78	58	65	58	87	61	87	57	85	87
% N	15	25	53	22	42	35	42	13	39	13	43	15	13

Tab. 9.1.3 – Součet absolutních hodnot správně (A) a nesprávně (N) realizovaných položek pro každého mluvčího. Procento A a N položek pro každého mluvčího nepočítaje vyloučená slova. M – muži, F – ženy, Σ – součet.

9.2 Souhrnné údaje s ohledem na pohlaví

Jednou z otázek, na kterou jsme chtěli odpovědět, bylo, zda rozdíl v pohlaví působí na kvalitu výslovnosti souhláskových skupin.

Pro zjištění statistické významnosti byla definována nulová hypotéza:

H_0 – Rozdíl ve výslovnosti souhláskových skupin mezi muži a ženy není. Pohlaví nemá vliv na počet chyb.

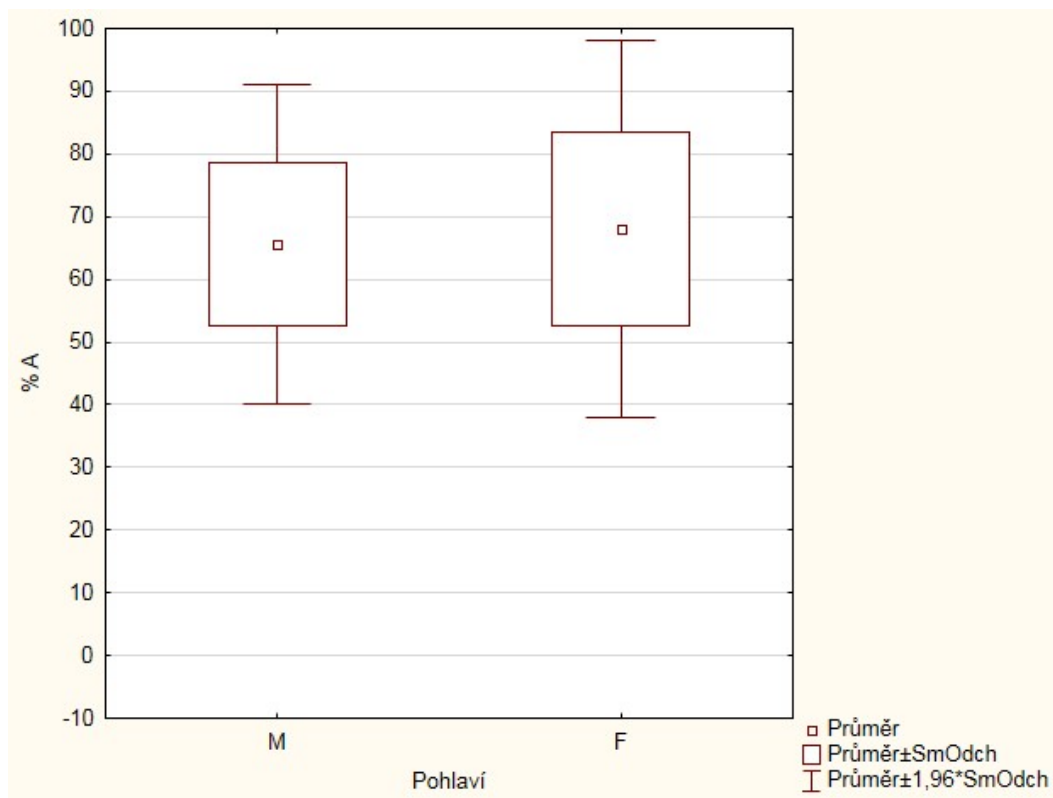
Dále byla stanovená pracovní hypotéza:

H_1 – Rozdíl mezi muži a ženy existuje. Pohlaví ovlivňuje počet chyb.

Výchozími daty pro testování výše uvedených hypotéz byly procentuální hodnoty nesprávných realizací pro jednotlivé mluvčí (tab. 9.1.2) rozdělené do dvou skupin podle pohlaví – muži vs. ženy. Pro testování byl zvolen parametrický t-test, jelikož charakter našich dat splňuje podmínky pro jeho použití a pro porovnávání daných skupin je nejvhodnější (Volín, 2007, str. 113-116). Testování bylo provedeno v programu Statistica (verze 12) společnosti StatSoft.

Výsledek šetření se neukázal jako statistický významný: $t(11) = 0,7053$; $p = 0,519137$. Hodnota p je větší než stanovená hladina významnosti 0,05, a proto nemůžeme zamítnout nulovou hypotézu. To znamená, že nemáme důvod považovat pohlaví za jeden z faktorů, který může ovlivňovat kvalitu výslovnosti konsonantických skupin v námi analyzované skupině mluvčích.

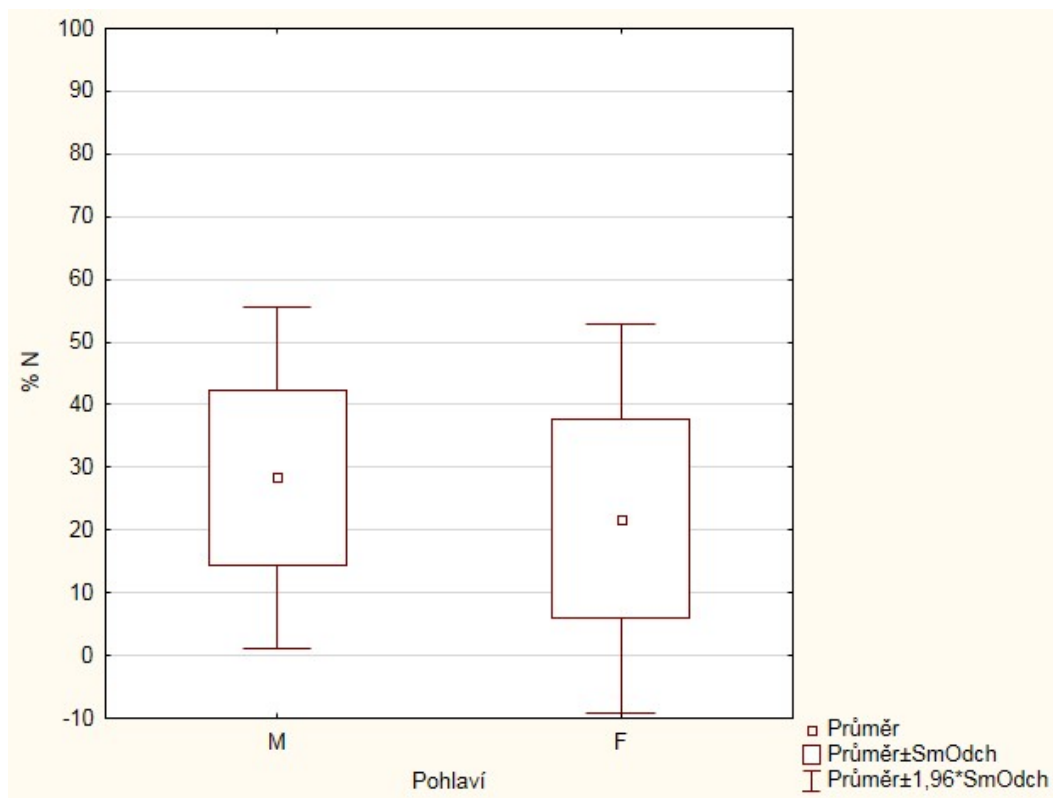
Zjištění odpovídají i krabicové grafy zobrazující střední hodnotu správných (graf 9.2.1) a nesprávných realizací (9.2.2) včetně její variability zvlášť pro muže a pro ženy. V grafech uvádíme průměr procentuální hodnoty správné/nesprávné výslovnosti (A/N) podle pohlaví a rozmezí dané směrodatnou odchylkou a jejím vynásobením hodnotou 1,96 (pro zobrazení průměru skupiny s pravděpodobností 95 %).

Graf 9.2.1 – Krabicový graf zachycující průměr a směrodatnou odchylku procentuálních hodnot správné výslovnosti (A) zkoumaných slov u mužů (M) a žen (F). SmOdch – směrodatná odchylka

Výše uvedený graf výsledek t-testu názorně potvrzuje. Průměr správné výslovnosti pro muže je 65,6 % (směrodatná odchylka 13,0 %) a pro ženy je to 68,0 % (směrodatná odchylka 15,4 %). Větší rozmezí u žen je pak dáno malým otestovaným vzorkem, ve kterém byla jedna žena, teprve začínající se učit česky, a další dvě, které mají za sebou více než 6 let soustavného studia češtiny.

Ve druhém grafu (9.2.2) se obdobně uvádí průměr procentuální hodnoty nesprávné výslovnosti (N) podle pohlaví a jeho variabilita.

Graf 9.2.2 – Krabicový graf zachycující průměr a směrodatnou odchylku procentuálních hodnot nesprávné výslovnosti (N) zkoumaných slov u mužů (M) a žen (F). SmOdch – směrodatná odchylka

Na rozdíl od prvního grafu (9.2.1) se průměry mužů (28,4 %, směrodatná odchylka 13,9 %) a žen (21,8 %, směrodatná odchylka 15,8 %) u nesprávných výslovností se liší o něco málo více, avšak celkový rozdíl zůstává přiměřeně malý, což také znázorňuje výsledek t-testu.

Protože významný rozdíl ve výsledcích podle pohlaví není, můžeme v dalších, podrobnějších analýzách ponechat zkoumané vzorky z hlediska pohlaví sloučené.

9.3 Výsledky dle sledovaných parametrů

Nyní budou předvedeny výsledky podle různých parametrů, které byly během analýzy výzkumu výslovnosti souhláskových skupin rodilými mluvčími španělštiny v českých textech sledovány:

- Realizace v pozici I, M, F
- Realizace podle souhláskových skupin v iniciální pozici
- Nesprávné realizace podle typu odchylky
- Nesprávné realizace podle souhláskových skupin v celém souboru
- Nesprávné realizace podle mluvčích
- Typy nejčastějších odchylek z hlediska segmentů

9.3.1 Realizace v pozici I, M, F

Ve zpracovaném souboru jsme měli 47 % slov v iniciální pozici, 45 % slov v mediální pozici a 8 % náleželo k finální pozici. Tabulka 9.3.1.1 uvádí počet slov v absolutních hodnotách a kvalitu realizace souhláskových skupin v každé pozici. Následně je uveden součet všech jednotek patřících k příslušné pozici. Graf 9.3.1.1 zobrazuje tytéž údaje v procentech.

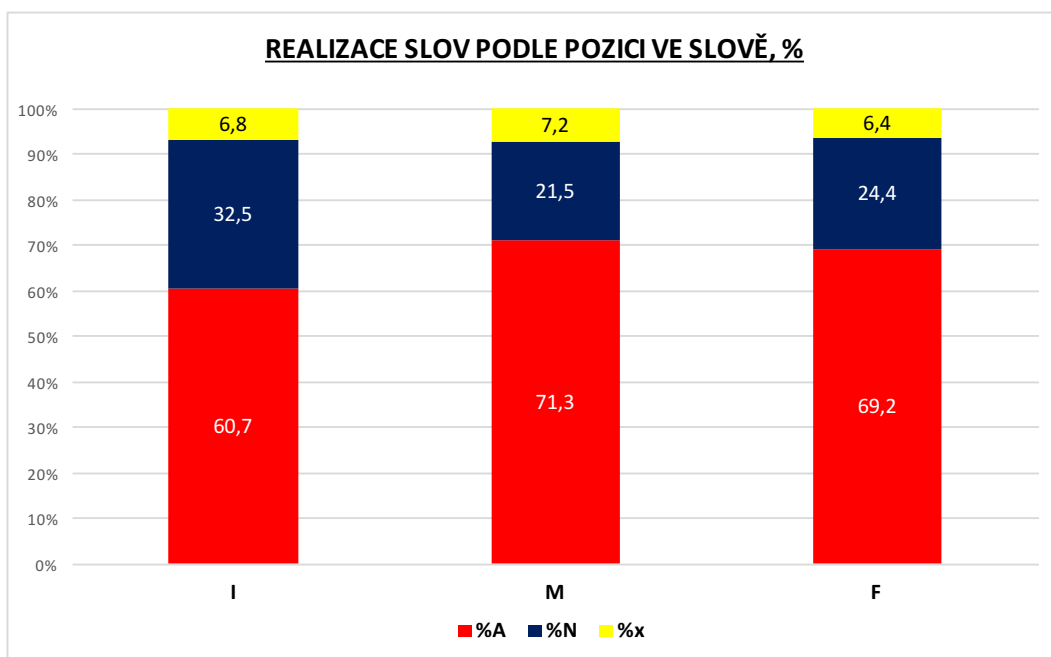
	A	N	x	Σ
I	276	148	31	455
M	315	95	32	442
F	54	19	5	78
Σ	645	262	68	975

Tab. 9.3.1.1 – Absolutní hodnoty správně (A), nesprávně (N) vyslovených slov a vyloučených (x) slov v iniciální (I), mediální (M) a finální (F) pozici. Σ – součet slov.

Z každé pozice byl vyloučen téměř stejný počet slov, pohybující se mezi 6,4 % a 7,2 % procenty. Z toho vyplývá, že z hlediska pozice souhláskové skupiny ve slově došlo ke snížení objemu analyzovaných položek ve stejné míře, tj. žádná z pozic I, M, F není zasažena dysfluencí výrazně více a zastoupení analyzovaných dat tak není tímto faktem zkresleno. V tuto chvíli nelze jednoznačně určit, zda příčinou dysfluence byla námi zkoumaná souhlásková skupina, či jiný faktor. Otázka dysfluencí je obecně zajímavá, může přispět k objasnění řečového procesu,

a tím i k osvojování si L2. V budoucím výzkumu by bylo užitečné případy s dysfluencí analyzovat podrobněji.

Pokud obrátíme pozornost na položky bez dysfluence, tj. ohodnocené jako A/N, kvalita realizací v pozicích M a F je téměř stejná, správně bylo realizováno 71,3 %, resp. 69,2 % výskytů. Avšak pozice I se se 60,7 % správných realizací od zbylých dvou liší; z hlediska počtu chyb se v pozici I objevilo 32,5 % chyb, což je o celých 11,0 % více než v pozici M.

Graf 9.3.1.1 – Realizace jednotek podle pozici ve slově. Procentuální hodnoty. I – iniciální, M – mediální, F – finální. A – správná realizace, N – nesprávná realizace, x – vyloučená slova

9.3.2 Realizace podle souhláskových skupin v iniciální pozici

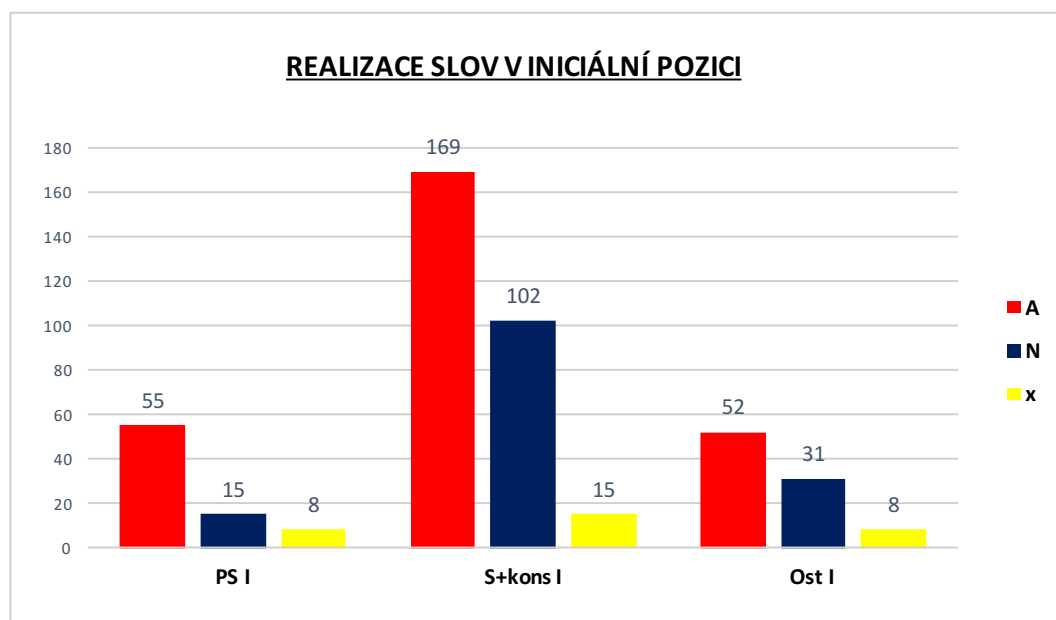
V předchozí podkapitole (9.3.1) jsme zjistili, že v iniciální pozici došlo k největšímu výskytu chyb, a proto jsme se rozhodli prozkoumat tuto pozici detailněji. Všechny zkoumané souhláskové skupiny jsme pro přehlednost roztřídili do tří větších skupin. První skupinu tvořily skupiny obsahující kombinaci *ps*, tj. byly sloučeny skupiny PS a PSI/PSY (pro zjednodušení používáme v této kapitole pro sloučenou skupinu označení PS), druhá skupina vznikla spojením všech skupiny S + konsonant a do třetí skupiny „Ostatní“ byly zahrnuty zbylé případy, tj. skupiny PN, GN, PT.

V tabulce 9.3.2.1 jsou uvedeny absolutní hodnoty kvality realizací pro každou skupinu a následně součty těchto hodnot. Počet zkoumaných jednotek ve skupině S + konsonant je téměř třikrát větší než v jiných skupinách, ale je to dáno tím, že do této skupiny je zahrnuto 11 dílčích skupin, vzniklých snahou o systematické prozkoumání iniciální kombinace s počáteční souhláskou s (viz kap. 8.1).

	PS I	S+kons I	Ost I	Σ
A	55	169	52	276
N	15	102	31	148
x	8	15	8	31
Σ	78	286	91	455

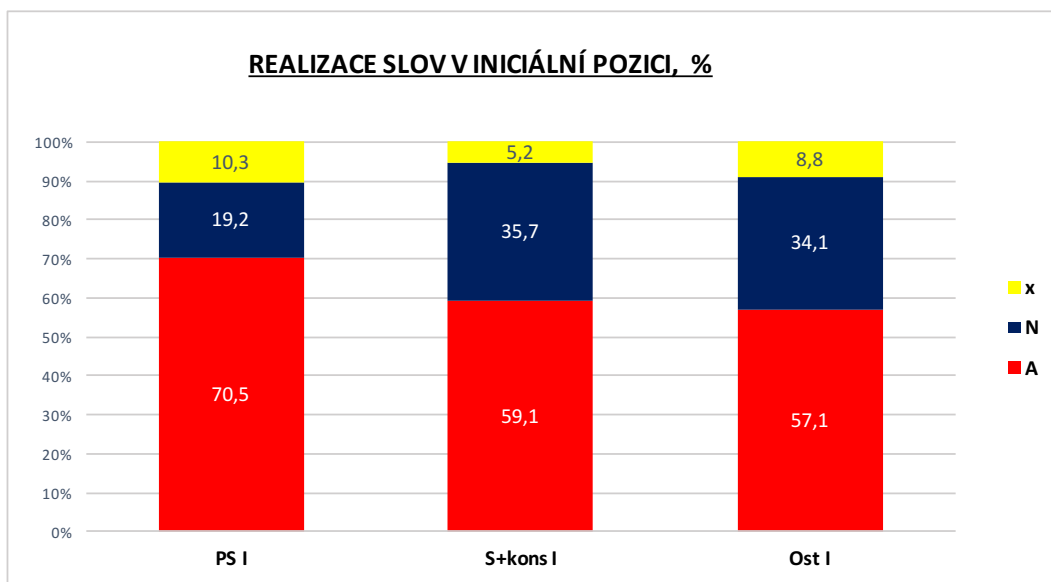
Tab. 9.3.2.1 – Absolutní hodnoty správně (A), nesprávně (N) vyslovených slov a vyloučených (x) slov pro skupiny PS, S + konsonant a Ostatní. Σ – součet slov.

Stejné údaje jsou zaneseny v grafu (9.3.2.1), který umožňuje názornější srovnání počtu zkoumaných jednotek a jejich ohodnocení (A/N/x) v rámci dané skupiny a mezi skupinami.

Graf 9.3.2.1 – Realizace slov v iniciální (I) pozici. Absolutní hodnoty. Počet správně (A), nesprávně (N) realizovaných položek v celém souboru a počet vyloučených položek (x) pro skupiny PS, S + konsonant a Ostatní

Pro srovnání byly absolutní hodnoty převedeny na procenta (viz graf 9.3.2.2). Skupina S + konsonant a Ostatní mají ve všech třech kritériích (A, N, x) téměř stejné procentuální hodnoty, pro A činí jejich hodnota zhruba 60 %. Skupina PS se vyčleňuje tím, že má největší počet správných realizací (70,5 %), ale zároveň i relativně největší počet vyloučení (10,3 %). Podle těchto popisných statistik se tedy zdá, že kombinace *ps* na začátku slova je oproti ostatním kombinacím pro studenty relativně méně obtížná. Zda je zjištěný rozdíl také statisticky významný, by bylo vhodné ověřit. Vzhledem k tomu, že pro toto testování nelze přímočaře uplatnit získaná data, ponecháváme aplikaci statistických testů pro další fázi výzkumu.

Graf 9.3.2.2 – Realizace slov v iniciální (I) pozici. Procentuální hodnoty. Počet správně (A), nesprávně (N) realizovaných položek v celém souboru a počet vyloučených položek (x) pro skupiny PS, S + konsonant a Ostatní

9.3.3 Nesprávné realizace podle typu odchylky

V této podkapitole se podíváme na všechny typy odchylek, kterých se mluvčí během čtení u zkoumaných souhláskových skupin dopustili. S různou měrou docházelo k:

- záměně (mluvčí M3 [ignorovat] → [ixnorovat], M5 [progno:zu] → [prokno:zu], F2 [slečnu] → [šlečnu])

- elizi (M1 [biceps] → [bicep], M7 [psisko] → [sisko])
- protezi (F1 [stačilo] → [estačilo], M4 [srovnala] → [esrovnala])
- epentezi (M1 [pneumatika] → [psneumatika])
- metatezi (M4 [postupně] → [pospuňe])
- oslabení (M9 [krepilonem] → [kre(p)silonem])
- dloužení souhlásky (dále označené jako „dloužení“) (M5 [psem] → [pse::m])
- vkládání hranice taktu (dále označené jako „takt“) (viz také níže) (M6 [poptafka] → [pop-tavka])
- kumulaci odchylek (viz níže) (M3 [prokopske:ho] → [prokops:šskeho])

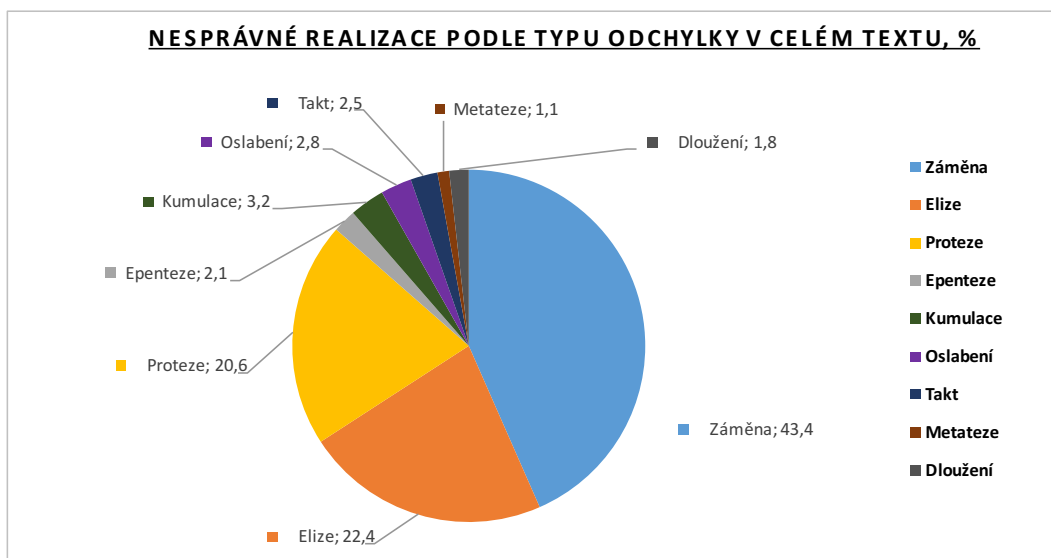
V některých výskytech se u příslušné souhláskové skupiny objevilo více odchylek najednou. Pokud odchylky zasáhly různé segmenty, např. [barokni:] → [baro(k)ni:] (mluvčí M4), byly obě tyto odchylky započítány samostatně, v tomto konkrétním případě tedy jako oslabení a záměna ň → n. Tímto samostatným započítáním spoluvýskytů je tak celkový součet odchylek vyšší než celkový součet nesprávných realizací (např. M5 má 30 N realizací, viz tab. 9.1.1, ale celkem 34 odchylky). V rámci celého souboru se tento vícenásobný výskyt odchylky objevil u 19 případů; jednalo se o spoluvýskyt dvou odchylek s výjimkou jednoho případu, u kterého šlo o tři odchylky (M5 [sňatek] → [ešnatek], tedy proteze, záměna s → š, záměna ň → n).

Ohodnocení „kumulace“ bylo užito tehdy, pokud týž segment podlehl působení více odchylek [prokopske:ho] → [prokops:(š)skeho] (M3), případně došlo k tak výrazné deformaci, že nebylo možné jednoznačně určit typ odchylky/odchylek, např. [sňatek] → [stək] (M10).

Jak už bylo naznačeno v kap. 10.4, pro některé mluvčí bylo charakteristické členění souvislé řeči na krátké promluvové úseky, které odpovídaly jednotlivým slovům (mluvním taktům). Odchylky v řečovém rytmu se objevovaly i na úrovni slov: mluvčí někdy slova při čtení rozkládali na dvě části či četli po jednotlivých slabikách – dovnitř grafických slov tedy vkládali hranici mluvního taktu, např. [opstara:vat] → [ops-tara-vat] (M9).

Nejpočetnější skupinu odchylek tvoří záměna 43,4 %. Další nejpočetnější jsou elize 22,4 % a proteze 20,6 %, které dohromady zhruba odpovídají počtu záměn.

Zbylých šest odchylek se vyskytovalo nepravidelně a jejich počty jsou nízké. Kumulace se objevila v 3,2 %, oslabení v 2,8 %, takt v 2,5 %, epenteze v 2,1 %, dlužení v 1,8 % a metateze v pouhých 1,1 %. Součet těchto odchylek s menší frekvencí činí 13,5 %.

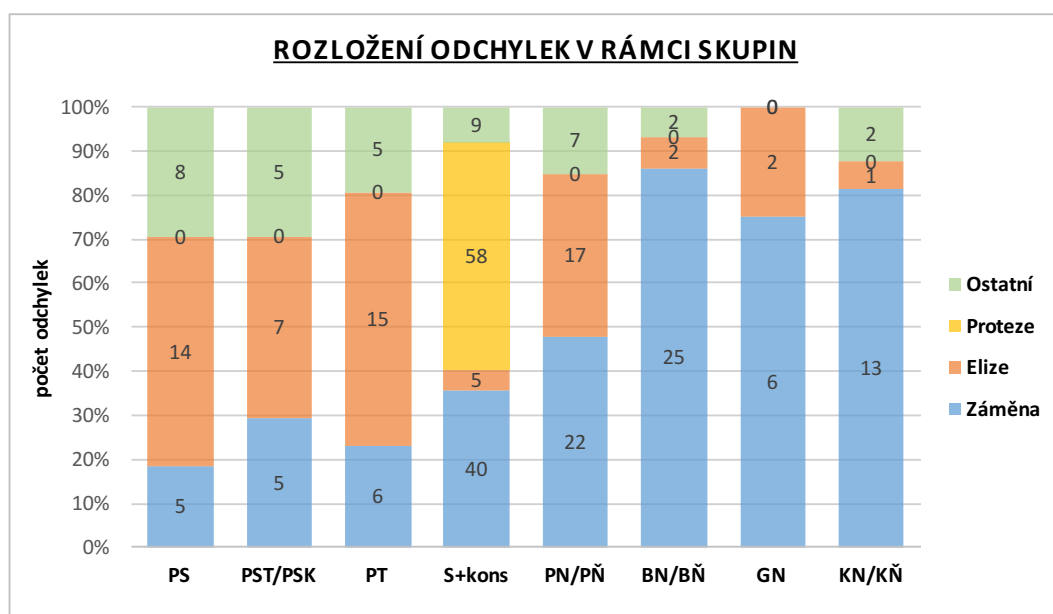
Graf 9.3.3.1 – Nesprávné realizace podle typu odchylek v celém textu. Procentuální hodnoty. Takt znamená vložení hranice taktu dovnitř slova, dlužení znamená “dloužení souhlásky”.

9.3.4 Nesprávné realizace podle souhláskových skupin v celém souboru

V této podkapitole se podíváme na detailnější rozložení typu odchylek v souhláskových skupinách. Pro zpřehlednění výsledků a větší možnost zobecnění:

- a) zpracováváme na základě předchozích zjištění týkajících se frekvence typů odchylek (9.3.3) zvláště tři nejčastější druhy odchylek, tedy záměnu, elizi a protezi, a zbylé málo četné odchylky spojujeme do skupiny „ostatní“.
- b) spojujeme dohromady skupiny PS + konsonant, tedy PSK a PST, a následně skupiny s alveolárním [n] a palatálním [ň], tedy PN s PŇ, BN s BŇ, KN s KŇ.

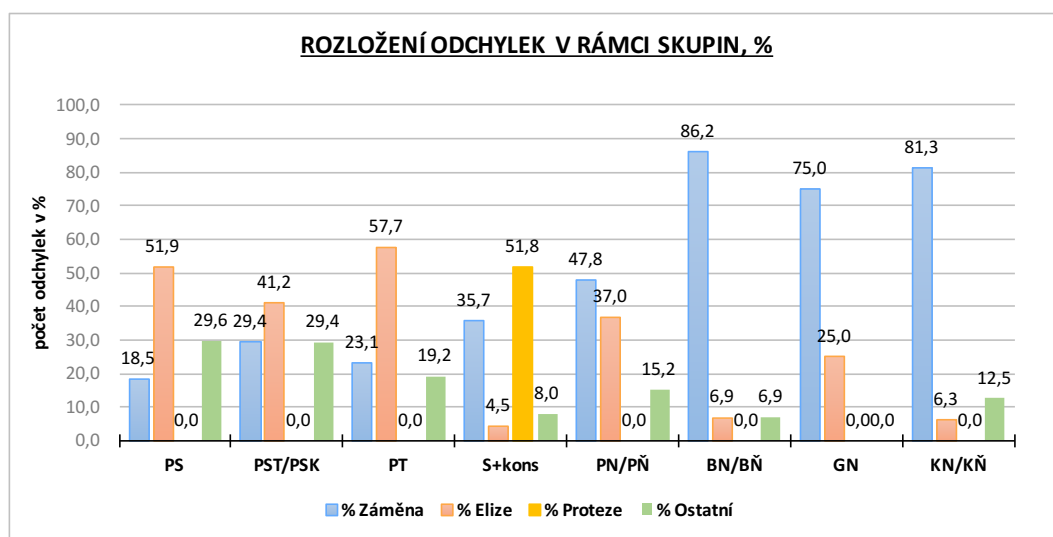
Jedinou skupinou, u které se u všech mluvčích objevovala proteze, byla skupina S + konsonant zkoumaná v iniciální pozici. V žádné další souhláskové skupině (byť také v iniciální pozici) k protezi nedošlo. Důvodem byla tendence respondentů vkládat protetické [e] před souhláskovou skupinu, aby takovým způsobem rozdělili skupinu do dvou slabik. Ve španělštině se totiž podobná kombinace nemůže objevit v jedné slabice (viz. kap. 5.1.1), a proto dělá španělským mluvčím, kteří se učí češtinu, větší potíže, např. [studentka] → [estudentka] (F1), kde výslovnost s protezí přímo odpovídá španělskému ekvivalentu *estudiante*.

Graf 9.3.4.1 – Rozložení odchylek v rámci skupin. Absolutní hodnoty s poměrným rozložením v rámci skupiny.

K největšímu počtu záměn došlo ve skupinách BN/BŇ (86,2 %), KN/KŇ (81,3 %) a GN (75,0 %). Počet záměn ve zbytku skupin se pohyboval od 18,5 % (PS), přes skupiny PT 23,1 %, PST/PSK 29,4 %, S + konsonant 35,7 % až do 47,8 % (PN/PŇ). Největší počet elizí byl ve skupinách PT (57,7 %), PS (51,9 %), PST/PSK (41,2 %) a PN/PŇ (37,0 %). Jak už bylo zmíněno výše, k protezi došlo pouze ve skupině S + konsonant a ta činila více než polovinu všech odchylek pro danou skupinu. Jako zajímavá se jeví také skupina GN, ve které došlo pouze ke dvěma hlavním odchylkám (záměna a elize), a ani proteze, ani ostatní druhy odchylek v ní nebyly zastoupeny. Ostatní typy odchylek se nejvíce vyskytly ve

skupinách PS a PST/PSK, ve kterých mají téměř stejné procento výskytu, 29,6 %, resp. 29,4 %.

Graf 9.3.4.2 – Rozložení odchylek v rámci skupin. Procentuální hodnoty

9.3.5 Nesprávné realizace podle mluvčích

Abychom dokázali nezkresleně okomentovat nesprávné realizace souhláskových skupin v rámci mluvčího, byli pro detailnější analýzu vybráni mluvčí, jejichž součet odchylek činil 20 a více (v tab. 9.3.5.1 označené šedou barvou).²⁰ Ze 13 analyzovaných mluvčích se jedná o 6 mluvčích (5 mužů a 1 ženu).

Tabulka 9.3.5.1 uvádí seznam všech mluvčích, počty nesprávně realizovaných slov, typy odchylek, ke kterým došlo, a na konec součet odchylek pro každého mluvčího a ve sloupcích součty podle typů odchylek. U analyzovaných mluvčích vycházejí grafy (9.3.5.1 b, 9.3.5.2 b atd.) z tabulky 9.3.5.1. Graf „a“ ukazuje realizaci všech slov příslušným mluvčím, graf „b“ ukazuje rozložení typů odchylek, kterých se mluvčí dopustil.

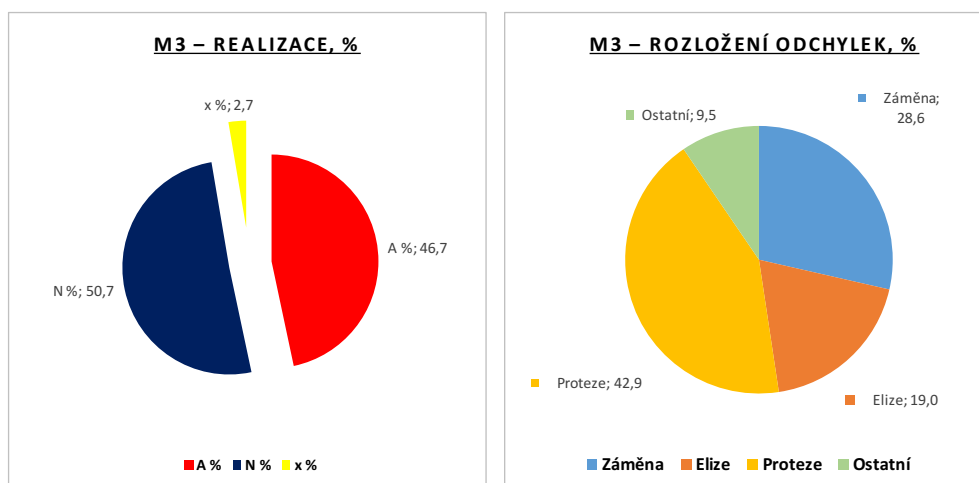
²⁰ Při nižším součtu, tj. nižším základu pro výpočet procentuálních hodnot, může každý jednotlivý výskyt výrazněji ovlivnit výši %.

	N	Záměna	Elize	Proteze	Ostatní	Σ
M1	11	6	2	0	4	12
M2	18	9	4	1	4	18
M3	39	12	8	18	4	42
M4	15	8	4	1	4	17
M5	30	16	4	8	6	34
M6	25	16	7	1	2	26
M7	31	8	11	12	1	32
M8	9	4	3	2	0	9
M9	26	19	3	0	7	29
M10	9	1	6	0	2	9
F1	30	10	8	14	1	33
F2	10	7	2	1	1	11
F3	9	6	1	0	2	9
Σ	262	122	63	58	38	281

Tab. 9.3.5.1 – Nesprávné realizace (N) a typy odchylek podle každého mluvčího. Σ – součet. Absolutní hodnoty. Šedě označené mluvčí se součtem chyb ≥ 20 .

Mluvčí M3:

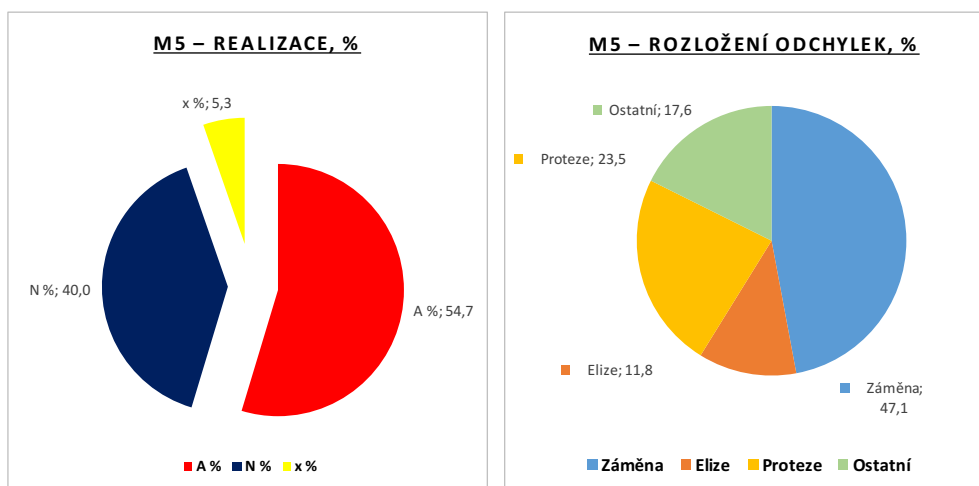
Z celého zkoumaného souboru realizací mluvčího M3 bylo 46,7 % slov vysloveno správně a u 2,7 % došlo k vyloučení. To znamená, že těsná nadpoloviční většina slov byla vyslovena s chybou (ať už jakéhokoli původu). Nejpočetnějším typem odchylky byla proteze, která tvoří 42,9 % všech odchylek tohoto mluvčího. Druhou nejčastější odchylkou u mluvčího M3 byla záměna 28,6 %. Dále následuje elize 19,0 % a ostatní odchylky tvoří 9,5 %.

Graf 9.3.5.1 a/b – Realizace slov v celém textu pro mluvčího M3 (a) a typy jeho odchylek (b).
Procentuální hodnoty

Mluvčí M5:

Více než polovinu zkoumaných jednotek vyslovil mluvčí M5 správně. K chybování však došlo v 40,0 %. Zkoumané souhláskové skupiny modifikoval nejčastěji tak, že konsonanty zaměňoval, a to v 47,1 %. Protetické [e] mluvčí vkládal v 23,5 % a vynechával některou ze souhlásek v 11,8 %. Docela velký soubor tvoří i ostatní odchylky (17,6 %), popsané v podkapitole 11.3.3.

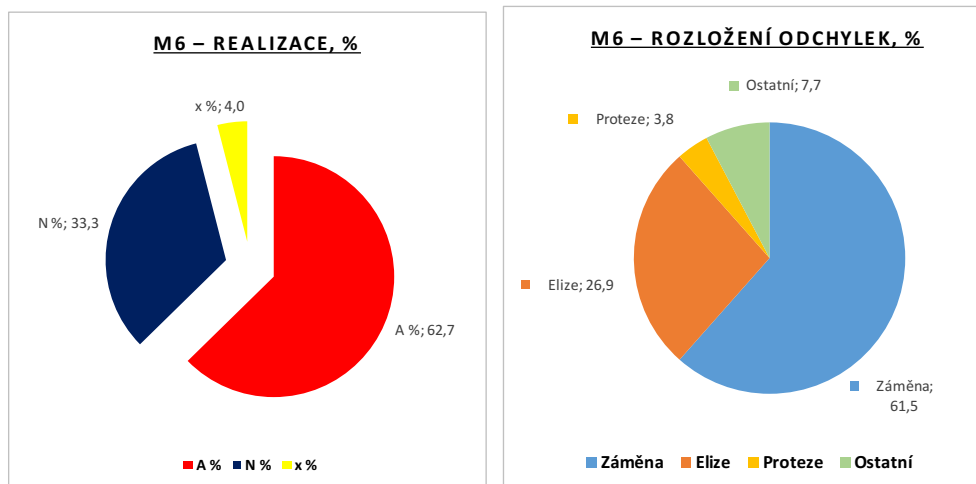

Graf 9.3.5.2 a/b – Realizace slov v celém textu pro mluvčího M5 (a) a typy jeho odchylek (b).
Procentuální hodnoty

Mluvčí M6:

Z celé skupiny zkoumaných slov byla pouze jedna třetina vyslovena mluvčím M6 nesprávně, z toho 61,5 % tvořily záměny. Značně méně docházelo k elizi (26,9 %)

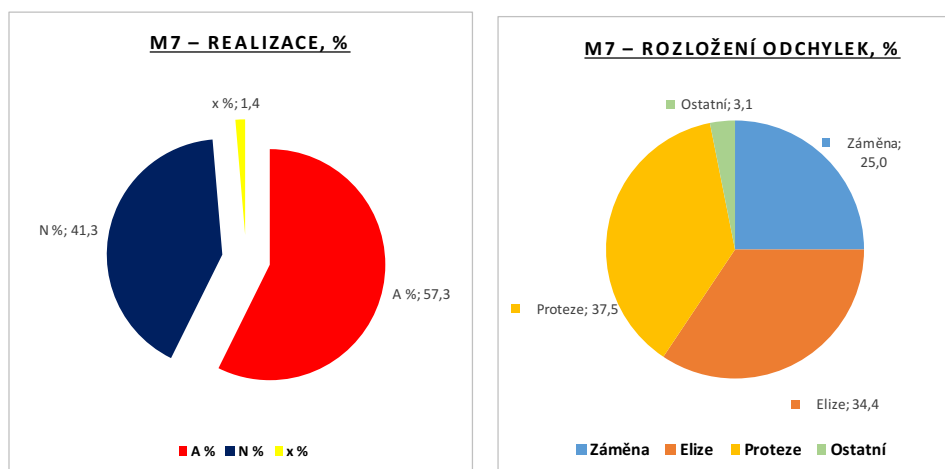
a ojediněle k protezi (pouze v 3,8 %). Záměny tak tvořily dvojnásobek součtu odchylek typu elize a proteze. Zbylé odchylky, souhrně označené jako ostatní, činily 7,7 %.

Graf 9.3.5.3 a/b – Realizace slov v celém textu pro mluvčího M6 (a) a typy jeho odchylek (b).
Procentuální hodnoty

Mluvčí M7:

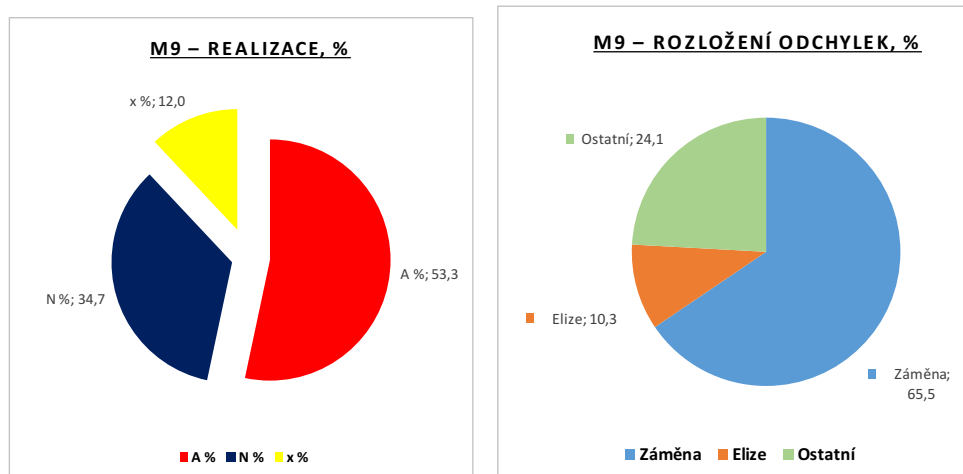
Ze všech jednotek mluvčí M7 chyboval v 57,3 % slov. Z toho více méně stejný počet tvořily proteze a elize (37,5 %, resp. 34,4 %). Jedna čtvrtina všech odchylek byla záměna a ostatní chyby byly zastoupeny pouze v 3,1 %. Téměř totožný poměr správných a nesprávných realizací má mluvčí M5 (viz výše), u něhož je však zcela odlišné rozložení odchylek.

Graf 9.3.5.4 a/b – Realizace slov v celém textu pro mluvčího M7 (a) a typy jeho odchylek (b).
Procentuální hodnoty

Mluvčí M9:

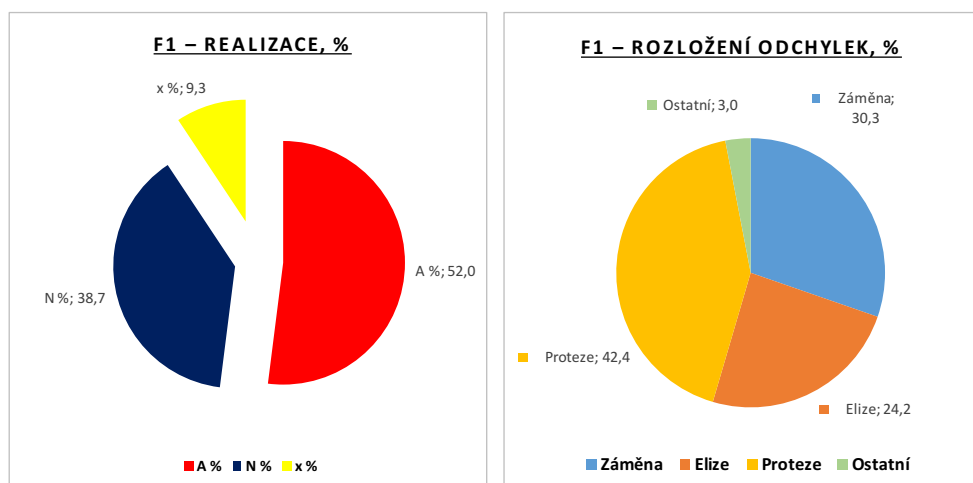
Tento mluvčí měl relativně velký počet vyloučených slov (12,0 %), které však dohromady s nesprávnými realizacemi (34,7 %) nedosahovaly poloviny zkoumaného materiálu. Dvě třetiny všech odchylek tvořily záměny, pouze 10,3 % patřilo elizi a překvapivě téměř jedna čtvrtina ostatním odchylkám – celých 24,1 %. Mluvčí M9 ani jednou nepoužil ve svém projevu u zkoumaných slov protezi.

*Graf 9.3.5.5 a/b – Realizace slov v celém textu pro mluvčího M9 (a) a typy jeho odchylek (b).
Procentuální hodnoty*

Mluvčí F1:

Tato mluvčí měla více než polovinu správně realizovaných jednotek, 9,3 % u ní bylo vyloučeno a u zbylých 38,7 % došlo k chybování. Téměř všechny odchylky byly rozloženy mezi tři největší skupiny. Nejčastěji docházelo k protezi (42,4 %), mluvčí méně souhlásky zaměňovala (30,3 %) a vypouštěla je v 24,2 %. Ostatní chyby byly málo četné a zastoupeny byly pouze v 3,0 %.

Graf 9.3.5.6 a/b – Realizace slov v celém textu pro mluvčího F1 (a) a typy jeho odchylek (b).
Procentuální hodnoty

Pokud porovnáme všechny výše popsané mluvčí, zjistíme, že mluvčí M3 má největší počet nesprávných realizací a stejně jako mluvčí F1 má největší počet protezí. Na rozdíl od něj mluvčí M9 nemá protezi žádnou, avšak naprosto dominuje v počtu záměn a počtu ostatních chyb. Mluvčí M7 má téměř dvakrát větší počet elizí, než je jejich průměr u ostatních popsaných mluvčích. Je zřejmé, že rozložení odchylek mezi mluvčími je velmi variabilní.

Nyní se podíváme na zbylé mluvčí, které do podrobnější analýzy nebyli zahrnuti. U všech sedmi mluvčích se objevuje tendence k záměnám s výjimkou M8, u něhož jsou hlavní odchylky zhruba v rovnováze, a M10, který inklinuje k většímu užití elize.

Nejmenší počet odchylek (viz tab. 9.1.2) mají zároveň tři mluvčí, a to M8, M10 a F3. Všechny tři spojuje soustavné studium češtiny více než 6 let, ale hlavně to, že jako jediní ze všech respondentů používají češtinu v práci a v běžném životě. Mluvčí M10, přestože uvedl češtinu jako svůj druhý mateřský jazyk, ze skupiny nijak nevybočuje. Původně jsme uvažovali o jeho možném vyřazení jako rodilého mluvčího češtiny, avšak při zkoumání výsledků jsme se rozhodli ho ponechat ve skupině spolu s ostatními, protože má srovnatelný počet chyb s M8 a F3. Jeho řeč je poznamenána rychlým tempem, a proto má ve svém projevu hodně elizí. Další dva mluvčí, M1 a F2, se také dopustili malého počtu odchylek (tab. 9.3.5.1). Mluvčí F2 má za sebou také 6 let soustavného studia češtiny. Obrátíme nyní pozornost na mluvčího M1. Tento mluvčí je velice zajímavým případem, protože se dopustil

stejného počtu chyb jako respondenti, kteří mají za sebou vystudovanou českou vysokou školu, avšak podle informací, které nám sdělil, se přestěhoval na území České republiky teprve před rokem a půl a má za sebou pouhé tři měsíce samostudia. Zmínil se však, že má rád literaturu, sám píše příběhy a snaží se co nejvíce naslouchat češtině na ulici a v médiích.

9.3.6 Typy nejčastějších odchylek z hlediska segmentů

V této kapitole budou detailně rozebrány odchylky, ke kterým docházelo, a to z pohledu segmentů – za které segmenty se příslušné hlásky zaměňovaly, které byly vypouštěny a které naopak přidávány.

Záměna:

Záměna se v naší studii objevila 122krát a jako nejčastější typ odchylky tvořila 43,4 % všech nesprávných realizací (viz graf 9.3.3.1). Celkem došlo ke 30 různým typům záměn z hlediska konkrétních segmentů, což je poměrně velká variabilita, která poněkud ztěžuje jejich třídění (viz. tab. 9.3.6.1).

Na složení analyzovaných souhláskových skupin se podílelo celkově 14 různých segmentů. Záměně podleho v různé míře 11 z nich. Jedinými fonémy, u kterých k žádným změnám nedošlo, byly sonory /l/, /r/, /m/.

Záměně podleho nejčastěji fonémy /s/ (34 případů, tedy 5,4 % od všech výskytů /s/ ve zkoumaných souhláskových skupinách), /p/ (23 případů, tedy 2,4 %) a /ň/ (21 případů, tedy 17,9 %, tj. téměř pětina výskytů).

Nejfrekventovanější záměnou byla záměna /s/ → /z/, tedy změna neznělé souhlásky v její znělý protějšek, která se v rámci celého souboru vyskytuje 25krát (představuje 20,5 % všech typů záměn). Jedná se často o asimilaci znělosti před sonorou, např. [sjezdu] → [zjezdu]. Sykavka /s/ se kromě /z/ změnila na jinou sykavku celkově 8krát, a to na /š/ (změna v místě tvoření – posun z předních alveol na zadní, 4krát) a dále na /c/ (změna ve způsobu tvoření – frikativa → afrikáta, také 4krát).

Ke změnám ve znělosti v rámci párových souhlásek došlo v souboru záměn ještě 13x, a to v různé míře u fonémů /p/, /b/, /k/ a /g/. Této záměně nepodlehly z párových souhlásek /t/ a /t'/. Změna znělosti spojená s další, artikulační změnou (v místě či způsobu tvoření) nastala v našem souboru 22krát; nejčastěji se jednalo o změnu /p/ → /v/ (9krát) a /b/ → /f/ (6krát). V obou případech se jedná o záměny v rámci retných hlásek, které mají mj. společnou ztrátu závěrového charakteru souhlásky.

Druhou nejčastější záměnou byla změna v rámci nosovek /ň/ → /n/, tedy palatální na alveolární přední (např. [barokňi:] → [barokni:]), která se opakovala 20krát (činí 16,54 % všech typů záměn). K opačné změně, tj. /n/ → /ň/, došlo v našem souboru 6krát.

Dva typy záměn, jimž podlehl foném /p/, byly již zmíněny výše (/p/ → /b/, /p/ → /v/). V souladu s poznámkou týkající se vzájemné záměny retných souhlásek jsou ještě neuvedné změny /p/ → /f/ (6krát) a /b/ → /v/ (7krát) a ojedinělý výskyt /v/ → /b/.

V prvním sloupci skupiny (tab. 9.3.6.1) je vždy uveden počet výskytů příslušné záměny, ve druhém sloupci – který foném byl zaměněn, a ve třetím – za který segment byl foném z druhého sloupce substituován. Následují součty kolikrát ke změně příslušné hlásky došlo a celkový součet všech záměn.

	7	b →	v			5	k →	g			4	s →	š
	6	b →	f			1	k →	x			4	s →	c
	1	b →	t		7	1	k →	c			1	s →	x
15	1	b →	p							34	25	s →	z
						6	n →	ň					
	1	g →	h		8	2	n →	t			1	t →	t'
	3	g →	x								1	t →	c
6	2	g →	k			20	ň →	n		3	1	t →	k
					21	1	ň →	nj					
	1	j →	d'								1	t' →	t
2	1	j →	t'			9	p →	v		2	1	t' →	tj
						6	p →	f					
						3	p →	t		1	1	v →	b
						5	p →	b					
	Σ Záměn	122			23								

Tab. 9.3.6.1 – Počet (vždy první sloupec ve skupině) a typ záměn (druhý a třetí sloupec ve skupině). Součty pro každou hlásku a součet všech záměn. Počet uveden v absolutních hodnotách.

Typy záměn jsou seřazeny abecedně podle původního fonému.

Elize:

K elizi došlo celkem v 63 případech, což odpovídá 22,4 % všech typů nesprávných realizací (viz graf 9.3.3.1). Souhláskové skupiny, ve kterých došlo k vynechání hlásky, jsou následující – PS (do ní je zahrnuta i skupina PSI/PSY), PSK, PST, PT, ST, SM, SN, SL, SJ, PN, BN, BŇ, GN, KN. Ve zbylých skupinách SP, SŤ, SK, SV, SŇ, SR, PŇ a KŇ se elize neobjevila ani jednou. Nejpočetnější elizí bylo vynechání hlásky [p], k níž došlo v 46 případech, což představuje 73 % všech výskytů elizí. Vyčlenily se tři skupiny, ve kterých k elizi /p/ docházelo pravidelně, a to PN – 17krát (např. [pnula] → [nula]), PS – 13krát (např. [pseudogoticke:ho] → [seudogoticke:ho]) a PT – 11krát (např. [pta:k] → [ta:k]). Ve všech třech uvedených skupinách ve španělštině pravidelně dochází k elizi a zkrácená verze se často dokonce doporučuje (Čermák, 2009, str. 78). Zbylých 17 případů elizí se v dalších skupinách objevilo maximálně třikrát, ale většinou pouze jednou.

V následující tabulce uvádíme celkový počet elizí pro jednotlivé hlásky. Je zřejmé, že kromě souhlásky [p] žádný jiný segment nedosahuje v našem souboru vyššího počtu elidovaných výskytů.

p	t	s	k	b	n	l	j	g	Σ
46	5	3	2	2	2	1	1	1	63

Tab. 9.3.6.2 – Celkový počet elizí pro příslušné hlásky. Σ – součet všech elizí. Absolutní hodnoty. Uvedeny jsou pouze segmenty zasažené elizí.

Proteze:

Proteze činila 20,6 % všech nesprávných realizací (viz graf 9.3.3.1). Objevila se ve všech skupinách S + konsonant, a to pouze v těchto skupinách. Vkládání protetického [e] (např. [smutna:] → [esmutna:]) je rovnoměrně rozloženo mezi všechny skupiny, a to s frekvencí 3–6 případů (viz tab. 9.3.6.3). Zajímavostí je výskyt protetického [p], a to v jedné realizaci slova [spa:t] → [pspa:t].

SP	ST	SŤ	SK	SV	SM	SN	SŇ	SL	SR	SJ	Σ
5	3	6	5	6	6	4	5	6	6	6	58

Tab. 9.3.6.3 – Celkový počet protezí pro příslušné souhláskové skupiny. Σ – součet všech elizí. Absolutní hodnoty.

Závěr

V této práci jsme se zabývali analýzou výslovnosti souhláskových skupin v českých projevech mluvčích s mateřtinou španělštinou. V teoretické části byly nejprve srovnány fonologické systémy češtiny a španělštiny, kombinatorické vlastnosti fonémů a struktury slabik pro každý jazyk zvlášť a následně uveden výčet typických hláskových změn v češtině.

V praktické části práce byl proveden výzkum. Materiálem pro tento výzkum byly nahrávky čteného textu, v němž bylo s ohledem na sledované aspekty analyzováno 75 pozic obsahujících vybrané souhláskové skupiny. Těmito skupinami byly PS, PSI/PSY, PSK, PST, PT, SP, SŤ, ST, SK, SV, SM, SN, SŇ, SL, SR, SJ, PN, PŇ, BN, BŇ, GN, KN, KŇ. Jádrem tohoto souboru souhláskových skupin tvoří kombinace, jejichž výskyt a výslovnost vykazují mezi češtinou a španělštinou rozdíly.

Skupinu respondentů tvořilo 13 mluvčích s mateřtinou španělštinou (10 mužů a 3 ženy) a s různou pokročilostí ve studiu češtiny od 3 měsíců samostudia až po vystudovanou českou vysokou školu. U mluvčích s krátkou dobou studia studia přesahovala délka pobytu v ČR vždy jeden a půl roku. Žádná nahrávka nebyla před analýzou vyloučena. Základním postupem zpracování byla poslechová analýza s následnou kontrolou akustického obrazu. Celkem bylo do statistického zpracování zahrnuto 975 položek, ze nichž bylo 68 kvůli dysfluenci vyloučeno z detailnější analýzy.

Počet chyb, kterých se dopustili jednotliví španělští mluvčí, se pohyboval od 12,0–52,0 % s průměrem 26,9 % (směrodat. odchylka 14,0 %). Počet správných odpovědí se nachází v rozmezí 45,3 %–84,0 %, průměr má hodnotu 66,2 % se směrodatnou odchylkou 12,9 %.

Jako první byl ověřen rozdíl mezi pohlavími s ohledem na počet chyb. Muži se dopouštěli chyb v rozmezí 12,0–52,0 %, průměrně ve 28,4 % (směrodatná

odchylka 13,9 %). U žen je rozmezí 12,0–40,0 %, průměrně se jedná o 21,8 %, směrodatná odchylka 15,8 %).

Průměr správné výslovnosti pro muže činí 65,6 % (směrodatná odchylka 13,0 %) a pro ženy 68,0 % (směrodatná odchylka 15,4 %).

Na základě statistického testu se ukázalo, že rozdíl v počtu správných realizací mezi muži a ženami není v naší skupině mluvčích statisticky významný, pohlaví tedy míru chyb neovlivnilo.

Dále jsme se podívali na rozložení chyb podle pozice ve slově, ve které se zkoumaná skupina objevovala. Zjistili jsme, že v mediální a finální pozici se počet chyb téměř shodoval (21,5 %, resp. 24,4 %), v iniciální pozici byl relativně vyšší (32,5 %). V návaznosti na toto zjištění byly proto detailněji prozkoumány jednotky v iniciální pozici. Ukázalo se, že 69 % chyb v iniciální pozici pokryly skupiny S + konsonant.

Následným krokem bylo prozkoumat, ke kterým typům odchylek přesně docházelo. V rámci celého textu byly třemi nejpočetnějšími typy odchylek záměna (43,4 %), elize (22,4 %) a proteze (20,6 %). Zbylé odchylky, které se v realizacích objevily (kumulace, oslabení, vložení taktu, epenteze, dloužení, metateze), tvořily dohromady 13,6 % odchylek.

Poté bylo analyzováno rozložení tří největších odchylek uvnitř souhláskových skupin. Záměna byl dominantním typem odchylky u skupin BN/BŇ (86,2 %), KN/KŇ (81,3 %), GN (75,0 %), elize se mluvčí nejvíce dopouštěli ve skupinách PT (57,7 %), PS (51,9 %), PST/PSK (41,2 %) a PN/PŇ (37,0 %) a proteze se objevila výhradně u skupin S + konsonant (51,8 %).

Dále byl zpracován popis odchylek z hlediska jednotlivých mluvčích. Podrobnější analýze byli podrobeni mluvčí, u nichž se objevilo nejméně 20 výskytů odchylek. Jednalo se o 6 mluvčích; největší počet odchylek na jednoho mluvčího byl 42 (realizovaných v rámci souboru 73 slov). U tří z těchto mluvčích dominuje počet záměn, u dvou počet protezí a pouze u jednoho se počet protezí a elizí téměř shoduje.

Co se týká 7 zbývajících mluvčích s malým počtem odchylek, u 5 z nich se objevuje tendence k záměnám, u jednoho k většímu výskytu elize a u jednoho jsou tři hlavní odchylky zhruba v rovnováze. Nejmenšího počtu odchylek se dopustili tři mluvčí. Všichni tři vystudovali českou vysokou školu, běžně používají češtinu a jsou aktivně zapojeni do české kultury. Objevil se však velmi zajímavý případ mluvčího, u kterého se také vyskytovalo velice málo odchylek. Tento mluvčí však pobývá na území České republiky teprve rok a půl a má za sebou pouze 3 měsíce samostudia. Tento případ považujeme za výjimečný. Mluvčí zmínil, že všude, kde má možnost, se snaží češtině naslouchat.

Výhledy

Předložený experiment přinesl užitečná zjištění, na která bude možné v budoucnu navázat a ve výzkumu pokračovat.

Z již pořízeného materiálu od 13 mluvčích lze analýzu 975 jednotek rozšířit na celkový počet 1703 jednotek v rámci stávajících zkoumaných souhláskových skupin (ovšem s otázkou vyváženosti zkoumaných kombinací), případně přidat další souhláskové skupiny v jiných pozicích slova či přes hranici slov.

Co se týče samotných respondentů, určitě by bylo vhodné zvýšit počet mluvčích a hlavně získat vyrovnanější skupiny mužů a žen.

Zvýšením počtu analyzovaných jednotek bychom pak mohly lépe zkoumat vliv sledovaných parametrů na správnost realizací a zobecňovat výsledky statistického šetření dat.

Nesmíme zapomínat, že analýza, jejíž výsledky jsou uvedeny v této práci, byla založena na čteném textu. U čteného textu sice mluvčí nemusí přemýšlet nad formulacemi, na druhou stranu může být text např. vzhledem k užití slovní zásobě pro daného mluvčího obtížnější, a vést tak k většímu množství přechů a jiných dysfluencí. Samotná grafická podoba slova (spojení slov) může ovlivnit jejich zvukovou realizaci a vyústit ve výslovnost, která by se v nečteném projevu neobjevila vůbec či jen zřídka. Další zajímavé poznatky by tedy mohlo přinést i rozšíření o nahrávky spontánní řeči, resp. o nahrávky z různých komunikačních situací.

V další fázi experimentu by bylo zajímavé porovnat realizace jednotlivých slov a také se podrobněji věnovat již zmíněným dysfluencím.

Vzhledem k tomu, že vytvořený čtený text je poměrně bohatý, lze využít stávající materiál pro analýzu dalších zvukových jevů, např. kvantitu samohlásek, rázu, slovního přízvuku, členění souvislé řeči, artikulačního a mluvního tempa.

Užitečné by bylo srovnání s mluvčími jiných jazykových skupin, které by mohlo rozšířit nejen naše teoretické poznání, ale také přispět k odpovědi na otázku, do jaké míry diferencovat didaktické postupy při nácviu zvukové stránky češtiny podle mateřského jazyka studentů.

Bezpochyby by bylo vhodné otestovat, jak vnímají výslovnostní chyby objevující se v nahrávkách rodilí mluvčí češtiny, neboť určité typy odchylek mohou být pro rodilého mluvčího přijatelnější, jiné mohou naopak působit rušivěji. Kromě tohoto percepčního hlediska by bylo samozřejmě užitečné získat data týkající se produkce rodilých mluvčích. Za tímto účelem již začaly být pořizovány nahrávky téhož čteného textu také rodilými mluvčími.

Na závěr lze konstatovat, že cíl práce – analyzovat výslovnost souhláskových skupin španělsky mluvících v českých projevech – byl splněn. Výzkum přinesl užitečné poznatky a ukázal další možné směry pro tematiku výslovnosti konsonantických skupin v češtině, zejména u cizojazyčných mluvčích. Z didaktického pohledu se tato práce také jeví jako velmi přínosná, protože zpřehledňuje a analyzuje nejčastější odchylky, kterých se španělští mluvčí ve zkoumaném souboru souhláskových skupin dopouštěli.

Bibliografie

- Čermak, P. (2009). *Fonetika a fonologie současné španělštiny*. Praha: Karolinum.
- Český statistický úřad. (2016) [online]. Načteno z <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu> [vid. 26.12.2005]
- Šebesta, K. (2014). *Druhý a cizí jazyk: Osvojování a vyučování*. Praha: Varia.
- Ali Fatemi, M. (2012). Difficulties of Persian Learners of English in Pronouncing Some English Consonant Clusters. In *World Journal of English Language*, 2(4) [online]. Načteno z <http://www.sciedupress.com/journal/index.php/wjel/article/view/1687>. [vid. 17.04.2005]
- Boersma, P., & Weenink, D. (2005). Praat: Doing Phonetics by Computer [online]. Načteno z <http://www.praat.org>
- Brown, D. H. (1994). *Teaching Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Englewood: Prentice Hall Regents.
- Duběda, T. (2005). *Jazyky a jejich zvuky*. Praha: Karolinum.
- Ellis, R. (1985). *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford University Press.
- Encyclopaedia Britannica. (2016) [online]. *Johann Sebastian Bach*. Načteno z <http://www.britannica.com/biography/Johann-Sebastian-Bach>. [vid. 15.02.2005]
- Hidalgo, A., & Quillis, M. (2012). *La voz del lenguaje: Fonética y fonología del español*. Valencia: Tirant Humanidades.
- Hála, B. (1960). *Fonetické obrázky hlásek*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hála, B. (1967). *Výslovnost spisovné češtiny I, 2. vydání*. Praha: Academia.
- Hualde, J. I. (2014). *Los sonidos del español*. Cambridge University Press.
- International Phonetic Association. (2015) [online]. Načteno z <https://www.internationalphoneticassociation.org>
- International Phonetic Association. (2015). *The International Phonetic Alphabet* [online]. Načteno z

- https://www.internationalphoneticassociation.org/sites/default/files/IPA_Kiel_2015.pdf. [vid. 03.04.2016]
- Isono, T. (nedatováno). *The Acquisition Process of L2 Pronunciation – based on the acoustic analysis of English vowels produced by Japanese learners* [online]. Načteno z <http://leo.aichi-u.ac.jp/~goken/bulletin/pdfs/No12/01-Isono.pdf>. [vid. 19.03.2016]
- Janoušková, J., & Veroňková, J. (2008). Moderátoři večerního televizního zpravodajství 2003. In *Čeština doma a ve světě 2/XVI*, 53-81.
- Judasová, K. (2005). Výuka češtiny rusky či slovansky mluvících studentů v ÚJOP UK, ve SJOP UK v Poděbradech. J. Ryndová, J. Čemusová, & L. Holá, In *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003–2005*, pp. 51-60. Praha: Filip Tomáš – Akropolis.
- Kelly, G. (2000). *How to Teach Pronunciation*. Harlow: Longman.
- Kučera, H., & Monroe, G. (1968). *A Comparative Quantitative Phonology of Russian, Czech and German*. New York: American Elsevier Publishing Company.
- Ludvíková, M. (1968). Kombinatorika českých fonémů z kvantitativního hlediska. *Slovo a slovesnost*, 29(1), pp. 56-65 [online]. Načteno z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1596>. [vid. 18.01.2016]
- Ludvíková, M., & Kraus, J. (1966). Kvantitativní vlastnosti soustavy českých fonémů. *Slovo a slovesnost*, 27(4), pp. 334-344 [online]. Načteno z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1470>. [vid. 18.01.2016]
- Lyon, J. (1996). *Becoming Bilingual*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Machač, P. (2008). "Jagonotoasněbure..." (aneb Příspěvek k přijatelnosti některých mluvčích). *ČDS XVI*, 1-2, pp. 36-50.
- Mazlová, V. (1946). Jak se projevuje zvuková stránka češtiny v hláskových statistikách. *Naše řeč*, 30(6-7), pp. 101-111 [online]. Načteno z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3966>. [vid. 28.02.2016]
- Palková, Z. (1994). *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- Palková, Z. (1995). Některé problémové jevy výslovnosti a intonace v současné spisovné češtině. In *Přednášky z XXXVII. běhu LŠSS*, pp. 103–109.
- Pollák, P., Volín, J., & R, S. (2008). Phone Segmentation Tool with Integrated Pronunciation Lexicon and Czech Phonetically Labelled Reference

- Database. In *Proceedings of 6th International Conference on Language Resources and Evaluation*, vol. 1, pp. 1-5.
- Quillis, A. (1964). *Curso de fonética y fonología españolas*. Madrid: C.S.I.C.
- Quillis, A. (1993). *Tratado de fonología y fonética españolas*. Madrid: Gredos.
- Ramsaran, S. (2015). *Studies in The Pronunciation of English*. New York: Routledge.
- Real Academia Española. (2016) [online]. Diccionario de la lengua española. Načteno z <http://dle.rae.es/?id=DgIqVCc>
- Revista de Filología Española. (2014) [online]. Načteno z <http://revistadefilologiaespanola.revistas.csic.es/index.php/rfe>. [vid. 09.05.2016]
- Romaševská, K. (2011). Jak překonat výslovnostní problémy, aneb o významu poslechu ve výuce češtiny pro cizince zejména ve skupinách ruský hovořících studentů. K. Hlínová, In *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2011*, pp. 125-133. Praha: Filip Tomáš – Akropolis.
- Salem, S. T. (2014). *The Modification of English /S/+ Consonant Onset Clusters by Levant Arabic Speakers* [online]. Načteno z http://www.academia.edu/6654571/THE_MODIFICATION_OF_ENGLISH_S_CONSONANT_ONSET_CLUSTERS_BY_LEVANT_ARABIC_SPEAKERS. [vid. 27.04.2015]
- Těšitelová, M., & kol. (1985). *Kvantitativní charakteristiky současné češtiny*. Praha: Academia.
- Volín, J. (2007). *Statistické metody ve fonetickém výzkumu*. Praha: Epoque
- Volín, J. (2013). Fonetika a fonologie. V V. Cvrček, *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum.
- Yuliati. (2014). Final Consonant Clusters Simplification by Indonesian Learners of English and Its Intelligibility in International Context. In *International Journal of Social Science and Humanity*, 4(6).

Seznam příloh

Příloha 1 – Text pro nahrávky

Příloha 2 – Text s označenými zkoumanými slovy

Příloha 3 – Text se všemi slovy, obsahujícími zkoumané konsonantické skupiny

Příloha 4 – Souhlas s pořízením nahrávky